

ҚАРАҒАНДЫ МЕМЛЕКЕТТІК МЕДИЦИНА УНИВЕРСИТЕТІ

Қазақстан тарихы және саяси-әлеуметтік

пәндер кафедрасы

Батыс философия сы

Қарағанды 2010

Қазіргі заманғы философияның жалпы сипаты және бағыттары

Қазіргі заманғы Батыс философиясы көптеген ағымдар, мектептер, ілімдер түрінде карастырылады. Және олардың барлығын орталықтандыратын, біріктіретін ортақ бастау жоқ. Сөйтсе де, оларды шартты түрде 3 негізгі тенденцияға (фәлсафалаудың 3 типіне) топтауға болады:

1. сциентистік (немесе позитивистік),
2. антисциентистік,
3. метафизикалық

1. Сциентистік тенденция философияны арнайы ғылымға айналдыру және ондағы дүниетанымдық сұрақтардан арылу ұмтылысымен байланысты. Сциентистік бағытқа позитивизмнің түрлері (әлеуметтану саласындағы да) және гуманитарлық білімдер үшін ғылымилықтың жалпыға ортақ эталонын қалыптастыруға талпыныстағы структурализм де жатады.

2. Антисциентистік - негізінен иррационалистік тенденция - ғылыми сана мен танымның өзге, ғылыми емес формаларын қысымға алу нәтижесінде негативті әлеуметтік және табиғи процестерді жандандыратындығын, қозғалысқа келтіретіндігін, фәлсафалаудың мұндай түріне өмір философиясы, экзистенциализм, герменевтика жатады.

3. Метафизикалық тенденция философияны болмыс пен танымның тереңдегі негіздері мен мәнін анықтайтын «абсолютті ғылым» деп қарастыру түсінігімен байланысты. Бұл тұрғыда философия өз мазмұнын арнайы ғылымдардағы заңдар мен фактілерге қатыссыз, тәуелсіз, байланыссыз негіздейді, таратады деп санайды. Бұл тенденция діни-философиялық түрлі варианттар арқылы көрініс береді. Феноменология атты ағым да осы бағытқа енеді.

Прагматизм

Прагматизм философиялық сұрақтарды оқып-үйренудегі басты мақсат - абстрактылы ақиқатты іздеу емес, адамдарға олардың нақты өмірлік міндеттерін іске асыруда (түйінді, жағдайларды шешуге) көмекші болатын нақты тәсіл-құралдардың арсеналын жасау деп санайтын философиядағы идеалистік бағыт.

Прагматизмның негізін қалаушылар - америкалық философтар **А.Пирс** пен **У.Джемс** деп саналғанымен олардың ілімін өңдеп, қазіргі заманғы прагматизмнің қалыптасуы мен дамуына маңызды үлес қосқан **Дж. Дьюи** (1859-1952) болды.

Д.Дьюи - философия, әлеуметтану, педагогика және басқа да салалар бойынша жазылған 30-дан аса кітап пен 900 ғылыми мақаланың авторы. Оның философиясы өз кезіндегі КСРО мен Еуропаға тараған жоқ. Ал АҚШ пен ағылшын тілдес мемлекеттерде Дьюи прагматизмі кең танымал және оны философиясымен таныс 80% америкалықтар Дьюиді Американың (өз заманындағы) ең жақсы философы деп есептейді.

Дьюидің басты еңбегі - дәстүрлі философияның (философиялық фундаментализмнің) стереотиптерін жойып, маңызды философиялық мәселеге жаңаша қарауында.

Дьюи философиялық танымы бойынша эмпирист, яғни, өз зерттеулерінде тәжірибеге айрықша орын бөледі. Атап айтқанда:

- бастапқы себеп идеясын терістейді, дүниеге қозғау болған «бірінші» - себепті іздеу талпыныстары мағынасыз деп есептейді;

- философияның орталық ұғымы тәжірибе болуға тиіс, барлық философиялық зерттеулер тәжірибеге негізделуі тиіс;

- адам сапасында туа, жүре пайда болғанның бәрі тәжірибе ретінде қарастырылды;

- адам сапасына тәжірибені сақтаушы, таратушы ретінде маңызды орын берілді;

- тәжірибені: сезімдік
сезімнен жоғары (спириттік, рухани)
діни
моральдық
көркемдік
әлеуметтік және т.б. деп жіктеді

- тәжірибе өмірдің барлық салаларын қамтыды.

Философияның мақсаты (Дьюи, Джемс, т.б. пікірінше) - **адамның алдына қойған мақсатына қарай тәжірибе ағынымен қозғалу және оған жетуіне көмектесу.**

Америкалық прагматизм идеясының негізінде жатқан—осы идея.

Алғашқы америкалық прагматиктер (Джемс) философия тәжірибемен бірлесіп жаңа тәжірибеге, ал одан - қойылған мақсатқа жеткізетін ақиқатты табуға көмектесуі тиіс деп санаса, Дьюи ол идеяны новаторлықпен дамытып, философияның міндеттерін анықтап берді.

Дьюи пікірінше, философияның басты міндеті - тәжірибе арқылы жеке мақсаттарға жету емес, философияның көмегі арқылы тәжірибені өзгертіп, түрлендіріп, адам өмірінің барлық саласындағы тәжірибені жүйелі түрде жетілдіру.

Ал тәжірибенің маңызды бөлігі индивидтің қоғаммен өзара қатынасында және қоғам ішінде жинақталатындықтан, тәжірибені жетілдірудің маңызды шарты -алдымен қоғамды жетілдіру (әлеуметтік реконструкция).

Әлеуметтік реконструкция мынадай шаралар арқылы іске асады:

1. меншіктік қатынастарды жетілдіру - бір жағынан, адамдардың барынша көп бөлігін меншікке ие ету және екіншіден оларды шаруашылық-өндірістік мақсаттарға барынша біріктіру (әңгіме - меншікті акцияландыру туралы болып отыр);
2. акцияландыру және басқа да тәсілдермен меншіктік қатынастарды жетілдіру арқылы - адамды өз еңбегінің нәтижесіне жақындатып, еңбек нәтижесін иеленіп отыратын паразиттік топтарды азайту (ірі меншік иелері, монополистер, т.б.);
3. өндірілген материалдық игіліктерді әділетті бөлу, үлестіру;
4. кедейлікпен күрес, мемлекеттің өз азаматтарының жағдайын жақсартуға қамқорлығы;
5. адам құқын қамтамасыз ету және мемлекеттік демократиялық құрылымды жетілдіру;
6. қоғамды тәртіпке келтіру, адам өмірі мен әрекетінің барлық сапаларын басқаруды кәсіпқойландыру және жетілдіру;
7. ішкі және халықаралық жанжалдарды шешу.

Тәжірибеге «жоғары технологиялардың» ғылыми әдістерін пайдалануды Дьюи тәжірибені жетілдірудің келесі өзекті құралы деп санады. Өндіріске «жоғары технологиялардың» жаңа ғылыми әдістерін ендіру арқылы адамзат өмірдің барлық салаларында, әсіресе ғылым мен техникада жоғары нәтижелерге жетті. Әйтсе де ғылыми әдістер мен жоғары технологиялар қоғамды, моральды, тәжірибені басқаруға қолданылып отырған жоқ.

Демек, тәжірибені ғылыми әдістер мен жоғары технологияларды қолдану арқылы жетілдіруге болады, және ол әдістер мен технологиялар білімде және білім арқылы ендірілуі қажет.

Тәжірибені реконструкциялаудың үшінші, маңызды жолы - (ғылыми әдістер негізінде) ойлауды жетілдіру.

Дьюи пікірінше, философияның негізгі міндеті жаңа ғылыми әдістерді қолдану арқылы тәжірибені жетілдіру болғандықтан, ең алдымен ғылыми әдістің өзі туралы сұрақ туады:

Ғылыми әдіс деген не?

Оның басты сипаты қандай?

Дьюи философиясында әдіс туралы ілімге маңызды орын берілген. Дьюи пікірінше:

- ❖ әдіс — білім алудың және алынған білімнің адам өміріне қызметінің тәртібі (процесі);
- ❖ ғылым мен ғылыми әдістің басты міндеті - адамның діттеген мақсаттына оптималды жетуіне жағдай жасау;
- ❖ ғылыми әдістің ақиқаттығы - мақсатқа жетуге жағдай жасауына байланысты: қолданылған әдіс көмегімен мақсат орындалған болса - әдіс ақиқат (дұрыс); ал мақсатқа апармайтын немесе жету жолын күрделендіретін әдіс - жалған;
- ❖ демек, ғылыми әдіс — адам әрекетінің табысты болуының, мақсатқа жетудің құралы.

Әдіске - мақсатқа жету құралы ретіндегі қатынас инструментализм деп аталды. Инструментализм және диалектика идеяларына сүйене отырып, Дьюи мынадай қорытындылар жасайды:

- ❑ «әйтеуір әдіс» деген болмайды (немесе практикалық нәтижеге бағытталмаған әдістер қарастырылмайды);
- ❑ нақты мақсаттарға жетуге арналған нақты әдістер болады, бар;
- ❑ демек, әдістің (әрекеттің) нақты механизмдерін анықтау қажет.

Дьюи әдіс әрекетінің нақты механизмін іздеуге арналған түйінді (проблемалық) жағдай және оны шешу жолдары туралы ілімді ұсынды:

1. әдіске (тәжірибеге) қажеттілік - бұдан арғы әрекеттерге кедергі келтіретін актуалды (шын) күдіктің болуынан туады;
2. мұндай актуалды күдік түйінді (проблемалық) жағдайды, нақты шаралар арқылы шешуді қажет ететін нақты өмірлік жағдайды тудырады;
3. түйінді жағдайды шешу көбіне шешім мен әрекеттердегі баламаны (альтернативаны) таңдаумен байланысты;
4. ғылыми әдістің мақсаты - түйінді жағдайды шешілген жағдайға айналдыру;
5. ғылыми әдістің әрекеті түйінді жағдайдың түрленуі кезінде іске асады;
6. демек, түйінді жағдайды шешілген жағдайға айналдырудағы нақты шаралар ғылыми әдіс болып табылады.

Дж. Дьюи түйінді жағдайды шешілген жағдайға айналдыруда мынадай нақты қадамдарды атайды:

- кедергіні (анық түсіндірмесі жоқ мазасыздықты) қиналысты сезіну, ол сезімнің себебін, түйінін айқындау қажет;
- сезімдер айқындалып, сөз түрінде анық айтылған соң белгісіз жағдай мәселелі жағдайға айналады; бұл кезеңде түпкі мақсатты белгілеу, ол жолдағы болуы мүмкін қиыншылықтардың алдын-алу қажет;
- түйінді жағдайды жойып, мәселені шешуге әкелетін болжамдар жасау;
- гипотезаны сыни тұрғыдан талдау; қойылған мақсаттың әрбір кезеңіндегі гипотеза әрекетін теориялық модельдеу;
- соңғы шешім қабылдау; гипотезаның ақиқаттығын не жалғандығын тәжірибе түрінде тексеру.

Сонымен қоса Дьюи ғылыми әдісте болуға тиіс белгілерді, талаптарды атайды:

1. өзін-өзі түзеуге бейімділік;
2. әрекетке қабілеттілік;
3. ақиқаттық (мақсатқа, ақиқатқа жеткізген әдістерге назар бөлу).

Дж. Дьюи таным мәселесінде де философиялық новаторлық көрсетеді. Жинақталған білімдерден Дьюи мынадай білім түрлерін іріктейді:

1. «эпистеме» - теория және практика (тәжірибе) жүзінде тексерілген шын білім;

2. «докса» - нағыз білім деңгейіне көтеріле алмайтын айқын емес білім (адамдардың пікір, болжамдары).

Дж. Дьюи таным мәселесінде де философиялық новаторлық көрсетеді. Жинақталған білімдерден Дьюи мынадай білім түрлерін іріктейді:

1. «эпистеме» -
теория және
практика
(тәжірибе)
жүзінде
тексерілген шын
білім;

2. «докса» -
нағыз білім дең-
гейіне көтеріле
алмайтын айқын
емес білім
(адамдардың
пікір,
болжамдары).

Аталған білім түрлері 2 түрлі таным нәтижесі:

1. тікелей, сезімдік таным - адамдардың барлығына тән, бірақ айқын емес, қоршаған дүниенің өзгергіш, тұрақсыз болуы себепті толық емес білім (докса) береді;
2. таза идеялар - азшылыққа ғана тиесілі, бірақ «таза идеялар» тұрақты, универсалды болуы себепті олар шын білім (эпистеме) береді.

Платонның үлгісімен Дьюи де:

1. сезімдік білім - дене еңбегімен айналысатын, білімі жоқ - жұмысшы, шаруа, саудагерлерге, т.б. тән.
2. жоғарғы рухани әрекет (таза идеяларды рухани тану) арнайы дайындығы бар, өте сауатты, дене еңбегінен азат адамдарға тән деп санады.

Адамзат еңбегінің тарихы: төменгі — денелік еңбек және жоғары рухани әрекет деп екіге бөлінгендіктен дүниетаным түрі де 2-ге жіктеледі:

1. материалистік;

2. идеалистік.

Материализм мен идеализм арасындағы дау (ауыр дене еңбегі және жоғарғы рухани әрекет деген бөлініс) актуалды.

Дене және ой еңбектері арасындағы жік жойылып, бір-біріне жақындай түсуімен материализм мен идеализм арасындағы дау да азая түседі.

Келешекте, Дьюи пікірінше, ой еңбегі дене еңбегімен толық біріккенде материализм мен идеализм арасындағы қайшылық та жойылуы тиіс. Нәтижеде ой еңбегі дене еңбегін жеңетіндіктен (керісінше емес!) идеализм материализмді жеңіп, басты дүниетаным әрі таным тәсіліне айналады.

Әзірге бұл процесс аяқталмағандықтан танымның екі түрін де (идеалистік және материалистік) пайдалана отырып, келешекте ой еңбегі дене еңбегін ығыстырып шығаратындықтан, идеалистік танымға жақындай, бейімделе түседі.

Ғылыми әдіс теориясы мен түйінді жағдай ілімінен өзге, Дьюи тағы бір философиялық жаңалық ашты:

шын білім мен ғылыми әдісті дұрыс қолдану проблемалық жағдайдың шешілген жағдайға айналуына әкелетіндіктен түпкі нәтижеде таным - таным объектісінің сапалы өзгерісіне, танымның таным нәрсесінің тіршілігін өзгертуіне әкеледі. Дьюи философиясында мораль мәселесі мен әлеуметтік философияға ерекше орын бөлінген.

Дьюидің қоғамдық өмір және мораль туралы ілімінің негізгі қағидалары:

1. адамзат атаулы ұмтылатын бір ғана «жоғары игілік» болуы мүмкін емес;
2. мақсаттар мен игіліктер плюрализмі бар;
3. мақсаттар мен игіліктер абстрактылы емес, нақты болады;
4. негізгі игіліктер денсаулық,
дәулет,
абырой,
игі ат,
достық,
қоғамдық тұрғыдағы жоғары баға,
білімділік,
ұстамдылық,
әділеттілік,
ақниеттілік;
5. адамдардың көпшілігі аталған игіліктерге және жалпы игілікке емес, нақты игіліктің нақты өлшем - көлеміне ұмтылады;

6. кез-келген игілікке қол жеткізу тәжірибе түріндегі өзгерісті білдіреді;
7. демек, өсудің өзі барлық жағдайда басты моральдық құндылық болып табылды;
8. (ұрлама! өлтірме! т.б.) моральдық қағидалары абсолютті сипатта емес (мысалы. соғыста жауды өлтіру) және нақты жағдайға қатысты ғана әділетті (не әділетсіз) бола алады;
9. демократия - адамдар тіршілігінің ең оптималды формасы болып табылады;
10. «мақсат - құралды ақтайды» ұранының мәні дұрыс емес және терістелуге тиіс;
11. мақсаттар құралдарға, ал құрал мақсатқа сәйкес келуі тиіс; орынсыз құралды пайдалану міндетті түрде мақсат сапасының өзгерісіне апарады (мақсат - құралға сәйкестенеді);
12. демократия соғыстардан, күштеуден, зорлықтан бас тартып, тек бейбіт жолдарды талдауы тиіс;
13. қоғам әлеуметтік қайшылықтарды түзетіп, әлеуметтік реконструкцияны қажет етеді;
14. әлеуметтік реконструкциядағы басты тетік - білім беру мен моральда ғылыми әдістер мен жоғары техникаларды қолдану.

Психоанализ

Психоанализ - адам өмірі мен қоғамдағы бейсаналық рөлін, т.б. психикалық процестерді түсіндіретін қазіргі заманғы философиядағы бағыт.

Психоанализдің негізін қалаушы - австриялық ғалым - психиатр Зигмунд Фрейд -(1856-1939) болды.

Психоанализдің бастамасы ретінде Фрейд ашқан 2 басты жаңалықты айтады:

1. бейсаналық - санамен қатар тіршілік ететін және белгілі дәрежеде сананы бақылайтын, әрбір адамға тән айрықша психикалық реалдылық;

2. ығыстыру реакциясы - жағымсыз эмоция, теріс тәжірибе, т.б. адамның психикалық саулығы мен тепе-теңдігін бұзатынның бәрінің психологиялық қорғаныш тәсілі ретінде санадан ығыстырылуы.

Жағымсыз эмоция, іске аспаған тілектері, т.б. бейсанаға ығыстырылғанның бәрі ерте ме, кеш пе, «кездейсоқ» әрекет, қылық, сөз, түсініксіз мінез түрінде белгі береді, адам тәртібінен орын алады.

Бейсаналықтың тіршілігінің ерекше формасы - түс. Фрейд пікірінше, түс - шын өмірде іске аспай жасырын жатқан адам тілектері мен ұмтылыстарының орындалуы мен көрініс беруі.

Фрейд психиканың екі схемасын тұжырымдады:

1.топографиялық

2.динамикалық

Топографиялық схемада бейсана түрлі ойлар, тілектер, адам сезімдері өз кезегін күтіп тұрған дәліз түрінде бейнеленеді. Дәліз бен кабинет арасында сана отырған бөлмеге санаға қолайлы, ыңғайлы ойларды ғана кіргізіп отыратын (қарауыл) бар. Кейде қарауыл кетіп қалады, ұйықтап жатады. Осыны пайдаланып, күтіп тұрғандардың «қажетсіз» бөлігі кабинетке –санаға анталайды. Қайта оралған немесе ұйқыдан тұрған қарауыл оларды дәлізге қайта қуады.

Динамикалық схемада психика үш қабаттан тұратын тұтастық түрінде бейнеленеді. Олар : «Ол» , «Мен», «Жоғарғы мен».

«Ол» -адам ойлары мен тілектері сақталатын бейсаналық әлемі.

“Мен”-психиканың барлық құрамдас бөліктерін жалғап және біріктіріп тұрған адам санасы.

“Жоғарғы Мен” - тұлғаға ықпал ететін және қысым жасайтын сыртқы реалдылық, « сыртқы цензура» : заңдар, тиымдар, мораль, мәдени дәстүрлер.

« Мен»- «Олды» өзіне бағынышты етуге тырысады. Оның сәті сирек түседі. Керісінше «Ол» ашық және жасырын түрде « Менді» бағынышта ұстайды.

Фрейд « Мен»мен «Олды» салт атты адамға теңейді: «Мен» - сырт қарағанда атты басқарып, бақылап, бұйрық беріп отырады. Бірақ ат («Ол»)-адамнан күштірек және (адамды көтеріп келеді) кей жағдайда ат иесі атқа бақылауын жоғалтып алып, ол қайда шапса да кете баруы мүмкін.

«Олдан» басқа «Жоғарғы Мен» де (тиымдар, нормалар) – «Менді» өзіне жиі бағындырады.

Осылайша адам « Мені» (Фрейд тілімен айтқанда-(«адамның бейшара Мені») үш жақты қысым көреді:

- ▶ Бейсаналық « Ол»
- ▶ Сыртқы дүние
- ▶ Тиымдар, нормалар- «Жоғарғы Мен»

Фрейд ілімі бойынша адам психикасын басқаратын және бағыттайтын негізгі факторлар:

- ▶ Ләззат, раһат- психика компасқа ұқсап раһатқа жол іздейді.
- ▶ Ығыстыру – психика бейсанаға қолайсыз, тиым салынған тілектер мен идеаларды (асоциалды,

«Цензурадан» өтпей бейсанаға ығыстырылған тілектер, ойлар сублимацияға ұшырайды- әлеуметтік әрекет пен мәдени творчествоның «рұқсат» етілген түрлеріне айналып, бейнесін өзгертеді.

Бейсаналықтың «ядросы» не? бұл сұраққа жауап ретінде Фрейд екі «психоаналитикалық жүйе» жасап ұсынды: 1905жылдан 1920жылға дейінгі «бірінші психоаналитикалық жүйе», 1920жылдан бастап «екінші психоаналитикалық жүйе».

«1- психоаналитикалық жүйе» бойынша бейсаналықтың негізінде «либидо»- сексуалды инстинкт, сексуалдық жатыр.

Либи́до

- Сексуалды әрекеттерде,
- Өмірдің басқа салаларында сексуалды энергиядан сублимацияланған творчестволық энергия түрінде көрініс береді.

Сексуалды импульс, Фрейд пікірінше , 3 түрлі жолмен іске асады:
- Тікелей сексуалды және бейсаналық әрекеттер арқылы «бостандыққа шығады»;
- Бейсаналыққа ығыстырылады;
- Реактивті құрылымдар (ұят, мораль, т.б) арқылы энергиядан айрылып, жаншылады.

Демек, адамның психикалық әрекеті дегеніміз- оның сексуалды инстинктінің түрлену процесі.

Бұл теория Европада қатты наразылық тудырды.

XX ғасырдың 20жылдарында Фрейд бейсаналық энергияның пайда болуы мәселесін қайта қарастырып, өзінің екінші психоаналитикалық жүйесін жасады.

Бұл жүйедегі орталық ұғымдар - Эрос және Танатос.

Эрос (өмір инстинкті) - адамның конструктивті, жасаушылық тәртібінің негізінде жатыр. Сол арқылы адам өз қажеттіліктерін өтеп, ұрпақ жалғастырды.

Танатос (өлім инстинкті) - адамды қауіпті, бөтен көрінетіннің бәрін жоюға, деструктивті әрекетке итермелейді.

Адам өмірі - Эрос пен Танатостың өзара тоқтаусыз әрекеттесуі. Фрейд адам, адам бұқарасы, мәдениет мәселесіне көп көңіл бөлді. Фрейд пікірінше, қоғам - әркім өзінің бейсаналық әдет ырқымен ғана тіршілік етеді, кері жағдайда қоғам өз ішінен бүлінеді.

Қоғамдағы жаншылған энергия мәдени тәртіп, әрекет, творчествоға айналады.

Қоғам жаншылған энергияның баламасын - ритуалды шығарды. Ритуал — коллективті бейсаналық - ығыстырылған тілектердің іске асу формасы. Ритуалдар өте көп - дін, мораль, өнер, поэзия, музыка, бұқаралық шаралар.

Өркениеттің дами түсуімен адам сезімдері көбірек және қатты жаншылады.

Бұл:

1. бұқаралық психозға, жалпыхалықтық депрессияға;
2. бұрынғыдан әлдеқайда күрделі ритуалдар жасау қажеттілігіне әкеледі.

Осыған байланысты **тобыр, бұқара феномені** пайда болады. Тілектері жаншылған адамдардың көпшілік бөлігі массаға, тобырға бірігіп, өз энергиясын көшбасшыға (лидерге) бағыттайды. Топтың, тұтас алғанда бұқараның әрбір мүшесінің өзін топ көшбасшысымен идентификациялау процесі іске асады.

Топтың (тобырдың) әрбір мүшесі көсемнің (лидердің) қасиеттерін өз бойына, ал көсем (лидер) бұқара белгілерін өзіне көшіреді.

Адамдардың топтанып, көсемімен идентификациялануы нәтижесінде тобыр санасында өзіндік құндылық, күштілік (топқа және көсемге тиесілілік арқылы), қауіпсіздік сезімі орныға түседі.

Тобыр агрессивті, жетекке оңай көнеді, қатыгез де аяусыз. Фрейд пікірінше, көшбасшы рөлін өзінің айрықшалығына сенетін және тобырды өзіне ерте алатын психикалық ауытқулары бар тұлға ғана орындай алады.

Неофрейдизм

Фрейд ілімі негізінде оның теориясын жалғастырушы –

Альфред Адлер,

Вильгельм Райх,

Густав Юнг,

Эрих Фроммдар философиялары негізінде жасалған
неофрейдистік ағым пайда болды.

Альфред Адлер (1870-1937) концепциясы бойынша
адамдардың гипербелсенділігінің, ұлы ұмтылыстарының, «ұлы
істерінің» және психикалық дерттерінің негізінде сол
адамдардың ғылымда, өнерде, жеке өмірде, саясатта, іскерлікте
орнын толтыруға тырысатын ығыстырылған комплекстері
жатады.

Вильгельм Райх

В.Райх (1897-1957) фрейдттік марксизмнің негізін қалады. Оның концепциясындағы басты ой - әрбір адамның қалыпты өмірі мен әрекетінің негізінде космоспен байланысты сексуалды энергия жатады. Қоғам адам энергиясын, аффектілерін, мораль, этикет, мәдениет арқылы аяусыз басып жаншиды. Адам мәдениетке, қоғамдық өмір нормаларына, басқа адамдарға бейімделуге, басшыларға, өкіметке бағынуға мәжбүр – бұл адамның невротизациялануына, оның шын болмысының, «Менінің» жойылуына әкеледі.

Адамды құтқарудың жалғыз жолы - мәдениетті (моральды, тиымды, субординацияларды, т.б.) толық ығыстырып, сексуалды революция жасау.

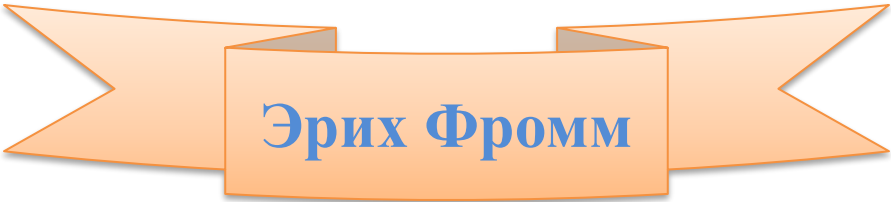

Карл Густав Юнг

Карл Густав Юнг (1875-1961) - архетиптер теориясын ұсынды. Өмірдің өткел бермес кедергілеріне ұшыраған жалпы адамзаттық (сексуалды ғана емес) өмірлік энергия архетиптер түрінде индивидуалды бейсаналыққа емес, жалпы бейсанаға көшеді.

Архетиптер - жалпы адамзаттың ығыстырылған өмірлік энергиясының «коды», универсалды образдар.

Архетиптер - түстер, миф, парапсихологиялық көріністер галлюцинациялар, жандертiне ұшыраған адамның сандырағы түрінде көрінуі мүмкін. Философияның мақсаты - архетиптерді - шифрланған адамзат тарихын, жоғары архетиптердің мағынасын ұғыну, олар арқылы өзін және қоршаған дүниені түсіну.

Эрих Фромм

Эрих Фромм (1900-1980) - адам тіршілігінің қайшылыққа толылығын негіздеді.

Фромм адам тіршілігіндегі басты қайшылықтарды былай жіктейді:

1. патриархат және матриархат;
2. гуманистік және авторитарлық сана;
3. билік және бағыныштылық;
4. иеленуге, меншіктенуге ұмтылыс және қарапайым өмір;
5. жеке болмыс (өмір тарихы) және тарихи болмыс (тарих);
6. бостандықтың жағымдылығы (позитивтілігі) және жағымсыз (негативтілігі) жақтары.

Философияның мақсаты, Фромм пікірінше, адамға осы қайшылықтарды шешуге көмектесу. Ал оларды шешудің басты тәсілі - жалпы сүйіспеншілікті, дүниені қайырымды ете түсіп, «өмір инстинктінің» «өлім инстинктін» ығыстыруына жол ашу.

Неофейдизмнің Батыста кең тараған, өз рухы бойынша фрейдтік, марксизмге жақын тұрған бағыттарының бірі - маркузиандық. Негізін қалаушы **Г. Маркузе** (1890-1979) болып табылады. Басты еңбегі - «Бір өлшемді Адам». Оның мәні - қазіргі «бір өлшемді қоғамның» «бірөлшемді адамды» жасайтындығы: тілектері, қызығушылықтары бар, бірақ бәрі бір ғана бағытта - тұтынушыны тәрбиелейтіндігінде. Адам - тұтынушы біртіндеп «әлеуметтік бұрандаға» айналып, қоғамға тәуелдене, тұлға ретінде ұсақтай түседі, өз тілектерін, демек өзін-өзі баса, жанши түседі.

Бұл жағдайдан шығу жолы ретінде Маркузе бірөлшемді қоғамнан сексуалды еркіндікке, сексуалды революцияға бет бұруды нұсқайды.

Қазіргі заманғы теологиялық философия

Теологиялық философия - кең тараған философиялық бағыттың бірі. Теологиялық философияның қарастыратын негізгі сұрақтары:

1. Бүкіл тіршілікті жаратушы ретіндегі Құдай болмысы;
2. Құдай жаратқан тіршіліктер ішіндегісінің бастысы, жоғарғысы - адам болмысы, адам өмірі.

Қазіргі заманғы теологиялық философия:

1. адамға жақын бола түсуде;
2. кейбір догмалардан арылуда;
3. әлеуметтік гармонияға, моральға, адамгершілікке, халықтар арасындағы бейбітшілікке үлкен назар бөлінуде.

Қазіргі заманғы теологиялық философияның ең беделді ағымы - **неотомизм**.

Неотомизмнің көрнекті өкілдері:

Э.Жильсон (1884-1978),

Ж.Маритэн (1882-1973),

Ю.Бохельский (1902 ж. туылған),

Е.Корет (1919 жылы туылған),

К.Ранер(1904-1984),

Ф.ван Стенберген (1904 жылы туылған),

Кароль Войтыла (1978-2005жылдары Рим Папасы болған Иоанн Павел II, 1920-2005).

Неотомизмнің негізі - Фома Аквинскийдің ілімі.

Негізгі қағидасы - сенім мен ақыл гармониясы.

Неотомизм мақсаты:

1. католицизмнің және католиктік философияның ақиқаттығын, дұрыстығын дәлелдеу;
2. католицизмді қазіргі жағдайларға бейімдеу;
3. католицизмді қарапайым адамдарға жақындата түсу.

Мысалы, 1978-2005 жылдары Рим Папасы болған Иоанн Павел II (К.Войтыла) католик Шіркеуінің атынан Шіркеу қателіктері (индульгенция тарату, инквизиция оттары, ғылымды қудалау) үшін кешірім сұрауды ұсынды.

Неотомистік ілімнің негізгі бөлімдері:

1. метафизикалық (жалпы және қосалқы);
- 2.гносеология;
3. натурфилософия.

Неотомистік ілімнің негізгі бөлімі метафизика:

1. онтологиядан және табиғи теологиядан (Құдай туралы философиялық ілім) кұрайтын жалпы метафизикадан;
2. қосалқы метафизикадан — қоршаған дүние мен адам туралы ілімнен кұралады.

Неотомизмнің негізгі мақсаты:

1. креационизм (Құдайдың қоршаған дүниені жаратуы);
2. откровение (Құдай өзі туралы — Інжілде);
3. мән мен тіршілікті (эссенция және экзистенция) бөлу;
4. Құдайда мән мен тіршіліктің бірігуі;
5. адамның Құдай бейнелілігі;
6. адам - материалды және рухани субстанциялардың бірлігі;

Қарастыратын сұрақтардың ішінде үлкен орынды неотомизм қоғамға, құндылықтарға, моральға бөледі.

Қазіргі заманғы теологиялық философиядағы неотомизмге қарсы бағыт -тейярдизм.

Негізін қалаушы - теологиялық философ Пьер Тейяр де (1881-1955).

Тейяр де Шарденнің мақсаты: феноменологияны – ғылым жетістіктері мен теологиялық философияны біріктіріп, Әлем негіздерін түсіндіретін комплексті ғылым жасау.

Тейяр де Шарден философиясының маңызды қағидасы - эволюциялылық: дүниедегінің бәріне (тірі және өлі табиғатқа) эволюция тән.

Мазмұны бойынша тейярдизм - теологияның философиядағы жаратылыс ғылымының жетістіктеріне сүйенетін, католицизм догмаларын сынайтын, сынаған реформаторлық ағымы.

Католиктік бағытқа Латын Америкасында кең тараған «азаттық теологиясы» жатады. Оның басты идеясы - адамды барынша азат ету.

Протестанттық теологиялық философияда кең тараған ағымдар:

1. либералды теология (Шлейермахер, Гарнап, Трельч);
2. дағдарыс теологиясы (Барт, Нибур):
3. экзистенционалды теология (Тиллих);
4. «демифоногизацияланған христиандық» (Бумман);
5. дінсіз христиандық (Больхьоферра).

Позитивизм

Позитивизм - XIX ғасырдың 30-40 жылдарында пайда болып, философия -нәрселердің ішкі мәнін емес, тек фактілерді зерттеп және өз зерттеулерінде ғылыми білім мен ғылыми әдіске сүйеніп, бағалаушылық рөлден арылуға тиіс деп есептейтін философиялық бағыт.

Позитивизм - философияны берік, нақты ғылыми негізге қоюға ұмтылатын философиялық бағыт. Позитивизм философиялық ағым ретінде XIXғ-ң 30-40 жылдарында пайда болып, ұзақ эволюциядан өтті (махизм, неопозитивизм, постпозитивизм және т.б.). Қазіргі кезде кең танымал.

Позитивизмнің негізін қалаушы - француз философы, Сен-Симонның шәкірті Огюст Конт (1798-1857) деп есептеледі. Сонымен қатар позитивизмнің дамуына **Джон Милль** (1806-1873) және **Г.Спенсер** (1820-1909) үлкен үлес қосты.

Конт пікірінше, материализм мен идеализм арасындағы философиялық дау негізсіз әрі мағынасыз. Философия идеализммен қатар материализмнен де бас тартып, позитивистік ғылыми білімге бет бұрып, тек соған негізделуі тиіс.

Оның мәні:

1. философиялық білім абсолютті дәл және дәлелді болуы тиіс;
2. оған жету үшін философия ғылыми әдісті пайдаланып, ғылыми жетістіктерге сүйенуі тиіс;
3. философияда ғылыми білімді алудың басты жолы — эмпириялық бакылау;
4. философия - қоршаған дүниенің ішкі мәнін, ғылымнан алыс болған істі, нақты фактілерді зерттеуі тиіс;
5. философия зерттеу барысында құндылықтық қатынас пен бағалаушылық сипаттан арылуы тиіс;

Философия - ғылымдардан жоғары болып «ғылымдардың патшасы», айрықша жалпытеориялық дүниетаным болуға емес, ғылыми әдіс пен құралға (басқаға емес!) сүйенетін нақты ғылымға айналып, басқа ғылымдар ішінде өз орнын иеленуге ұмтылуы тиіс. Конт екіқұдай эволюция (интеллектуалдық және техникалық) **заңын** тұжырымдады.

Ол заң бойынша:

- интеллектуалдық дамудың үш сатысы;
- техникалық дамудың үш сатысы болады.

Интеллектуалдық дамудың сатыларына:

- теологиялық (дінге негізделген дүниетаным);
- метафизикалық (жүйесіз, болжамдық білімге негізделген дүниетаным);
- позитивті (ғылымға негізделген дүниетаным).

Техникалық дамудың сатыларына:

- дәстүрлі қоғам;
- индустрияға дейінгі қоғам;
- индустриалды қоғам.

Интеллектуалдық және техникалық дамудың сатылары бір-біріне сәйкес келіп отырады:

1. теологиялық - дәстүрлі қоғам;
2. метафизикалық (доиндустриалдық) қоғамға;
3. позитивті (ғылыми) - индустриалды қоғам.

Конт философиясы позитивизмнің негізін ғана қалады. Одан кейінгі философтар (қазіргі күнге дейін) позитивистік философияны толықтырып және жетілдіріп отырды.

Өз дамуында позитивизм 4 негізгі кезеңнен өтті:

1. классикалық позитивизм (О.Конт және Г.Спенсер);
2. махизм;
3. неопозитивизм;
4. постпозитивизм.

Махизм - «постпозитивизмнің екінші формасы» деп саналады. Махизм ілімін жасаушылар - Э.Мах (1836-1916) және Р. Авенариус болды.

Махизмнің идеясы - философия негізінде сыни тәжірибе ғана жатуға тиіс деген ой. Осыған байланысты бұл бағыт эмпириокритицизм деген 2- атпен де аталады.

Эмпириокритицизм субъективті идеалистік позицияны ұстанады. Дүниедегі құбылыстар мен нәрселер адамға «сезімдер комплексі» түрінде көрінеді. Демек, дүниені тану мүмкіндігі адам сезімдерін тәжірибелік зерттеу арқылы ғана іске асады, Ал адам сезімдеріне барлық ғылымдарда көңіл, орын бөлінетіндіктен, философия:

біріншіден, интегративті, «ең жалпы» ғылым болуы тиіс;
екіншіден, адам сезімдері туралы шын ғылымға айналып, абстрактылы ғылыми ұғымдарды сезімдер тіліне аударып отыруға тиіс.

Эмпириокритицизм өзінің субъективті-идеализміне байланысты позитивизмнің қағидаларынан алшақтап кетіп отырғандықтан кең қолдау тауып баршаға таралған жоқ.

Керісінше, XX ғасырдың бірінші жартысы мен ортасында кең тараған философиялық бағыт **неопозитивизм** болды.

Негізгі өкілдері:

1. «Веналық үйірменің» философтары (негізін қалаушы - М.Шлик, оның жолын қуушылар) -

Р.Карнап,

О.Нейрат,

Г.Рейхенбах;

2. Львов - Варшава мектебінің өкілдері (А.Тарский, Я.Лукасевич);

3. Б.Рассел (1872-1970);

4. Л.Витгенштейн (1889-1951).

Неопозитивизмнің басты идеясы - жалпы тіл, оның ішінде ғылым тілі адамның дүниені позитивті (шын, ғылыми) қабылдайтын басты құралы болғандықтан, философия ғылым тілінің логикалық анализімен айналысуы тиіс.

Философия - мәтіннің (текстің) логикалық анализімен, белгілерімен, ұғымдарымен, белгілер жүйесінің ішкі анализімен, белгілердің семантикасымен (мағынасымен) - (осы жерде неопозитивизм герменевтикаға жақындай түседі) -айналысуы тиіс.

Неопозитивизмнің басты, негізгі қағидасы — верификация принципі -ғылымның қағидаларының барлығын тәжірибе көрсеткіштерімен, фактілерімен салыстырып отыру. Тек сонда ғана ұғым мағынаға ие болып, ғылыми тұрғыдан қызықты болады.

Өзіне дейінгі философияның мәселелерінің көпшілігі (болмыс, сана, идея, Құдай, т.б.) - верификацияланбайтындықтан, нағыз ғылыми шешімге ие бола алмайтын жалған мәселелер философиядан алынып тасталуы қажет.

Неопозитивизмнің келесі басты мақсаты (ғылым тілінің логикалық анализінен өзге) - философияны метафизикалық (шын ғылыми шешімі жок.) мәселелерден тазарту.

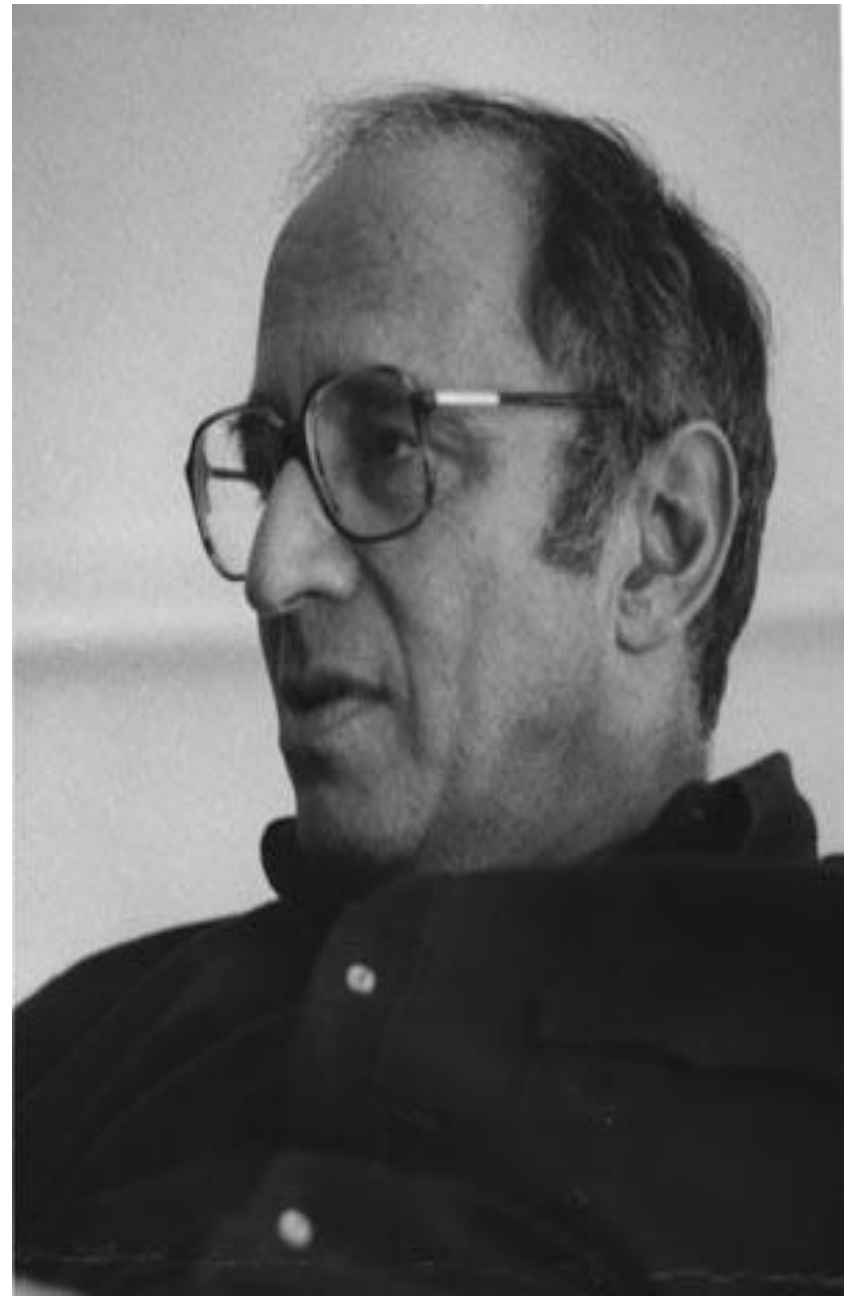
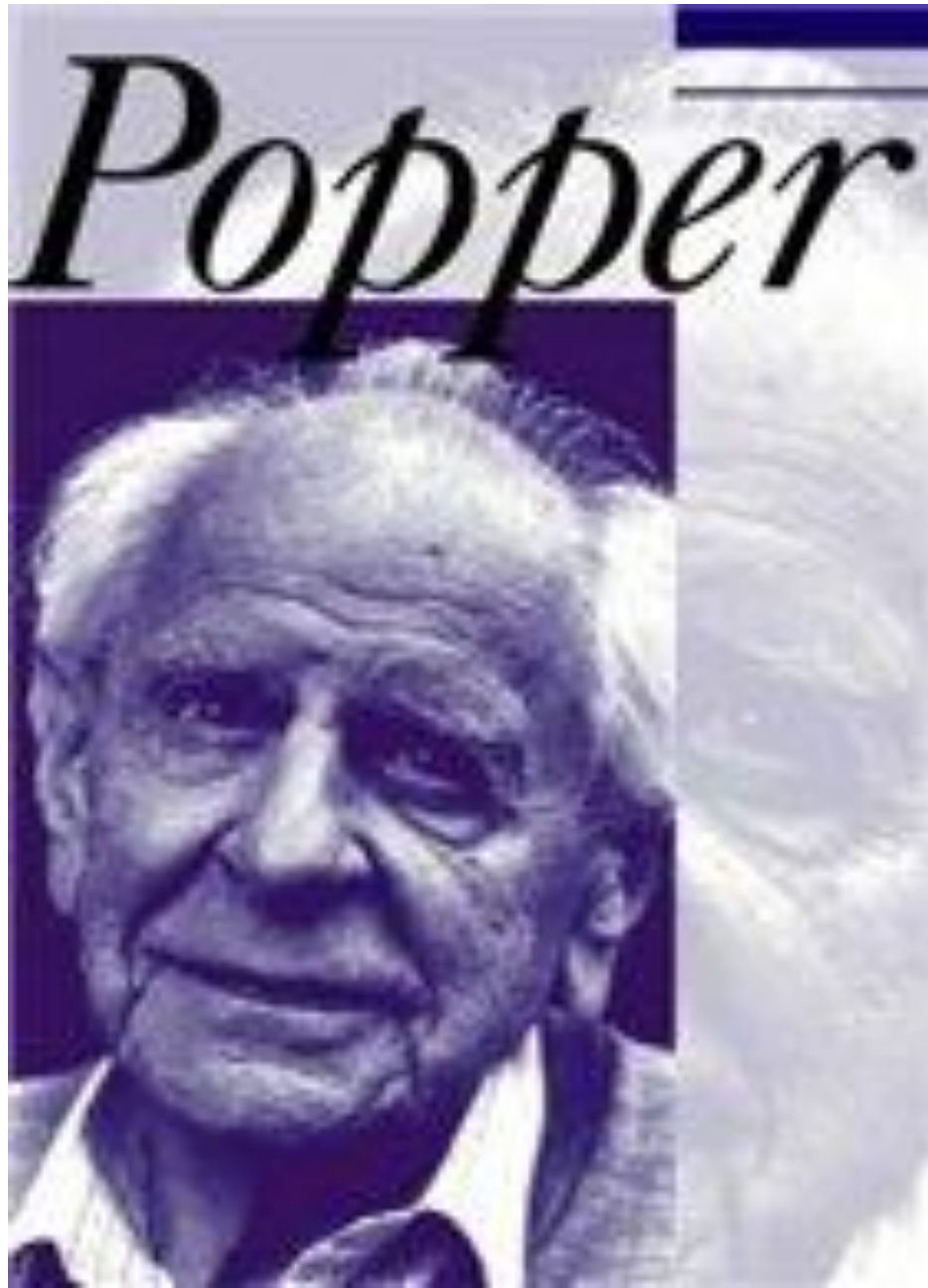
Позитивизмнің ең соңғы жаңа нұсқасы постпозитивизм болып табылады (XX ғасырдың екінші жартысы мен соңы). Көрнекті өкілдері - **К.Поппер** (1902-1994), **Т.Кун**(1992ж.т.).

Постпозитивизм ғылым тарихына мән береді.

Постпозитивизмнің басты мақсаты - ғылыми білімнің (тілдің, ұғымның) құрылымын (неопозитивистер сияқты) емес, ғылыми білімнің дамуын зерттеу.

Постпозитивизм қарастыратын негізгі сұрақтар:

1. Жаңа теория қалай пайда болады?
2. Ол қалай танылады?
3. Біртектес немесе бәсекелес ғылыми теорияларды салыстырудың өлшемдері қандай?
4. баламалық (альтернативалық) теорияларды жақтаушылардың арасында ортақ түсінік болуы мүмкін бе?

Постпозитивистер пікірінше, теорияның ақиқаттығы мен оның верификациялылығы (тәжірибе жүзінде тексеру мүмкіндігі) арасындағы байланыс міндетті емес. Ғылымның жалпы мағынасы мен ғылым тілі арасында да қатаң қайшылық жоқ. Верификацияланбайтын мәселелерді (метафизикалық, бейғылыми) ығыстыру міндет емес.

Постпозитивистер пікірінше, ғылым қатаң сызық бойынша емес, секірістермен, бірде жоғарылап, енді бірде төмен құлдырап, бірақ тұтас алғанда ғылыми білімнің өсіп - жетілуі тенденциясы бойынша дамиды.

Қазіргі постпозитивизмнің негізгі мәселелері:

1. фальсификация мәселесі (бір немесе бірнеше жалған, ақиқат емес фактілер орын алған жағдайда тұтас ғылыми теориядан бас тарту керек пе?);
2. ғылыми теориялардың шынайылығы мәселесі (ғылыми теорияларды қандай шынайы өлшемдермен тексеруге болады?);
3. рационалдылық мәселесі (ғылымдағы рационалдылық деген не?);
4. ғылыми теорияларды өлшеу мәселесі (ғылыми теорияларды қандай өлшемдермен анықтауға болады?);
5. антагонистік теориялар арасында ортақ пікірге келу, түсіністік мәселесі.

Герменевтика

Герменевтика - түсініктік, түсіндірменің, интерпретацияның теориясы мен практикасын зерттейтін философиялық бағыт. Өз атауын герменевтика құдайлар мен адамдар арасында байыланысшы рөлін атқарған: құдайлар еркін адамдарға, ал адамдар тілегін құдайларға жеткізумен айналысқан ежелгі грек құдайы Герместің атынан алады.

Герменевтика қарастыратын негізгі сұрақтар:

1. түсіну, түсінік қалай мүмкін болады?
2. мәні түсінік болып табылатын болмыс қалай құрылған (түсінудің құрылымы қандай?).

Герменевтиканың басты идеясы:

Тіршілік ету дегеніміз - түсінілу.

Герменевтиканың зерттеу пәні мәтін (текст) болып табылады.
Герменевтиканың фундаменталды ұғымдары:

1. «герменевтикалық үшбұрыш» - мәтін авторы, мәтіннің өзі және оқырман үшеуі арасындағы өзара қатынас;
2. «герменевтикалық шеңбер» - түсіну процесінің циклдық сипаты.

Герменевтика - герменевтикалық жағдайдың - мәтінді дұрыс түсіну мен түсіндіру қажеттілігі - тууына байланысты пайда болды.

Алғашқы герменевтер - Інжіл мәтіндері арқылы берілген күдіретті ойды ашып, «түсіндірумен» айналысқан ортағасырлық теолог-схоластар (Ф.Аквинский, т.б.) болды.

Қазіргі заманғы философ-герменевтер:

Ф.Шлейермахер (1768-1834)

М.Хайдеггер (1889-1976)

Г.Гадамер (1900 ж.т.)

П.Рикер (1913 ж.т.)

Шлейермахер пікірінше, мәтінді талдауда 2 герменевтикалық әдіс қолданыла алады:

1. грамматикалық; 2. психологиялық.

Бірінші әдіс арқылы «тілдің рухы»,

Екіншісімен - «автордың рухы» беріледі.

Герменевтикада (мәтінді талдауда) автор мен оқырманның жан туыстығы, жақындығы мағыналы болады. Егер автор оқырманнан тым алыс болса, герменевтика қанша күш салса да, мәтін ешбір толық түсінілмейді. Ал автор мен оқырманның жан үндестігінен, сәйкестігінен. ұқсастығынан мәтінде жасырын мағына қалмайды және түсіндіру қажет болмайды.

Мәтінді түсіну екі жолмен іске асады:

1. дивинация - шығарма авторының ішкі дүниесіне жасандылықпен бейімделу;
2. салыстырма - фактілерді, басқа да мәліметтерді салыстыру.

Дивинация салыстырмамен алмастырылып отыруы қажет. Оқырман тілдің логикасы мен автордың жанын ұғынғанда, мәтін толық түсініледі.

Хайдеггердің ертедегі көзқарастарында герменевтика мен экзистенциализм бірігіп кетіп отырады және олар герменевтиканың танымдық (гносеологиялық) емес, болмыстық (онтологиялық) жағына бағытталады.

Хайдеггер экзистенциалдар - адам тіршілігінің шарттары туралы ілімді тұжырымдады. Экзистенциалдар, Хайдеггер пікірінше, екеу - (положенность) болу және (понимание) түсінік.

1. **болу** - адам болмысы ойлаумен емес, дүниеде болуымен--анықталады.

2. **түсінік** - адам алдымен өзінің бар екенін сезінеді, содан кейін түсінеді.

Ал түсіну — адам дүниедегі өз болмысын түсінуі және түсіндіруі. Бұл түсінік сол адамның дүниедегі өз орны, өз өмірінің мағынасы туралы түсінігіне айналады.

Адам болмысы, Хайдеггер пікірінше, о бастан герменевтілік сипатта (түсінікке негізделген).

Ганс Гадамер философияны таным позициясынан - түсіну позициясына ауысуға, көшуге шақырды.

Адам болмысы оның өз болмысы туралы уайым — толғауынсыз мүмкін емес.

Адам өмір бойы, біріншіден, тәжірибе жинақтайды (ол тәжірибенің көп бөлігін адамзаттың тәжірибесі, оған дейінгі және басқа ұрпақтардың тәжірибесі құрайды), екіншіден, әлемдік тәжірибеге өз үлесін қосады.

«Әлемдік тәжірибені» өткен ұрпақтан қазіргіге және қазіргі ұрпақтан -келешекке берудің басты жолы - кітап, ондағы мәтіндер, «тіл».

Демек, мәтін тілін талдау, оны түсіну - ұрпақтар арасындағы жетекші бағытқа айналуға тиіс.

Поль Рикер философиясының басты ұғымы — тұлға.

Тұлға - бүкіл адамзат мәдениетінің жасаушысы. Философияның мақсаты -адам субъективтілігін түсіну әдісін жасау.

Ондай әдіс ретінде Рикер регрессивті - прогрессивті әдісті ұсынады. Оның мәні - адамды үш өлшем (өткені, қазіргісі, келешегі) тұрғысынан түсіну.

Рикер пікірінше, адам тұлғасы телеологиялық сипатта - келешекке бағытталған.

Философиялық антропология

Феноменология

Э.Гуссерльдің 1930 жылғы «Логикалық зерттеулерінде» белгіленіп. тұжырымдалған феноменологиялық әдіс философияда ғана емес, жалпы гуманитарлық білім саласындағы жарылыс болды. Өз еңбегінде Гуссерль әдебиеттану, тіл білімі, жалпы өнердегі, дін мен психологиядағы феноменологиялар - гуманитарлық білім және XX ғасыр мәдениетіндегі түрліше құбылып көрініс беретін ядро туралы айтады. Осылайша антикалық дәуірден бастау алатын классикалық дәстүрді аяқтаушы Гегель болғаны сияқты, Гуссерль де кейінірек басқа түр мен форма қабылдап кең тарайтын, сана мәселесіне қатысты жаңа ой, жаңа қатынастың негізін қалады.

Философияға ғана емес, тұтас XX ғасыр мәдениеті үшін аса мәнді болған феноменологиялық философияның алғашқы қағидасын Гуссерль «**Zu den Sachen seebst**» -«вещам самим!» деп тұжырымдады. Әңгіме философиядағы сана мазмұнына қатысты тіпті өзгеше қатынасты білдіретін тенденция туралы болып отыр. «**Zu den Sachen seebst**» мағынасы: өзіміз құрайтын, қолдан жасайтын сызба, кесте, шаблондарды өзіміз байқамай, шын дүниеге еріксіз міндеттемеу, таңбау: «Біз «sachen» («нәрселер», «заттар») - қандай болса - сондай күйде көруге, қабылдауға тиіспіз».

Осылайша, феноменология тазартушылық қозғалысы рөлін атқарды: ол философияның өз-өзін тұйық, оқшауланған, өзін-өзі жетімді сферада іздеп табуға ұмтылған дәстүріне радикалды түрде қарсы тұрды. Өйткені теориялық дүниенің, тиістінің- нағыз, нақты дүниеден жоғары қойылуы XIX ғасырдың екінші жартысында қатты қиындап, және, әсіресе өзін-өзі жетімділік теориясы мен бұл теорияға бағынбайтын алшақтық диссонанс күшейе түскен XX ғасырда мүмкін болмады.

Сондықтан феноменология **«нақты, шын дүниеге бет бұру»** туралы девизді ұстанып: өмірдің бастапқы шын мән-мағынасын табу, сусып, жалт беретін шын дүниені бейнелеу талпынысына айналды. Гуссерль өзінің философиялық рухы бойынша картезиандық екенін анық айтқан болатын. Оның адам мәселесін және ең алдымен сана мәселесін саралауда Декарт мұрасы, картезиандық тәсіддер негіз болған еңбегінің бірі дәл осылай аталады («Картезианские размышления»).

Бірақ Декарт заманы мен Гуссерльдің өмір сүрген дәуірлері басқа. Соның нәтижесінде сана мәселесі туралы түсінік пен интерпретация Гуссерль мен Хайдеггерде Декарттiкінен өзгеше.

Философияда және жалпы мәдениетте көрініс тапқан классикалық дәуірдің басты ерекшелігі - мағыналық өлшемдердің статикалық, тұрақты жүйесінің болуы. Бұл, мысалы, сана мәселесінің Жаңа Заманда қойылу дәстүрінен көрінеді - ол дәстүр Декарт белгілеген арнада дамыды. Декарт философия және жалпы білім атаулыға абсолютті, шартсыз бастама болатын негізді іздеп табуға, анықтауға тырысты. (Мұндай бастама ретінде Декарт сананы атағаны белгілі: әйгілі «*cogito ergo sum*»). Өйткені Гуссерль философияның қатаң ғылым екеніне бет бұрды релятивизм заманында қарсы тұра алатын философия болуға тиіс: сондықтан берік. Сондықтан мызғымайтын негізді, қозғалыстың басталар жерін табу қажет. Математика немесе кез-келген басқа пәннің негізгі ережелер мен қағидалардан басталып, процесс барысында олардың мазмұны ашылып, толық айқындалатыны сияқты. Декарт пен Гуссерль де философия сүйенетін бастапқы негізді іздеп табуға тырысты.

Декарт жүйесінен туатын қорытынды: «**Жаңа Заманның маңызды сипаты - сананың -субстанция екендігі**». Субстанция өздігінен тіршілік ететін және қасиеттері мен сапалары бар түпнегіз (Кантша «an sich»). Декарт дәстүрі өз дуализмін осы шеңберде (рухани және тәндік субстанция, идеалды мен материалды, субъект пен объект) көрсетеді. Тұтас алғанда, Жаңа Заман философиясы мен мәдениетінің бағдарына танымдық сипат тән. Декарт белгілеген бағдарлама Гуссерль философиясында басқаша дамыды. Сана мәселесіндегі картезиандық идеяларды жақтағанмен Гуссерль «сана - субстанция, бастапқыдан берілген мән» қағидасын қабылдаудан бас тартты.

Жаңа Заман дәуірінде тіршілікті қабылдаудың бірден-бір, жалғыз парадигмасы табиғи дүние заттарының болмысы түрінде ғана болғандықтан сана болмысының табиғаты да заттар дүниесінің болмысы ретінде қабылданды. Декартта бірде «**res cogitans-пен**» істес болсак, екінші жағдайда «**res extensa**» түріне кез болатынымызды айтқан болатын. Яғни болмыстың негіздері ұқсас, сондықтан сана табиғи дүние болмысының үлгісі бойынша тіршілік етеді деп саналды. Мұндай «заттық» онтология сана болмысының өзіндік ерекшелігін, бірегейлігін ескермейді. Дәл осы ескермеушілікті, елемеушілікті болдырмау мәселесінде Гуссерль новаторлық көрсетті.

Сананың болмыстық тіршілік ету тәсілі - ең алдымен оның әрекеті, белсенділігі, спонтандылығы. Сана - өзі-өзінде тынығып жатқан, өзіне өзі тең, өзіне-өзі барабар нәрсе емес, сана субстанция емес; оның басқа деңгейде тіршілік ететіні соншалықты, «тіршілік ету» ұғымы бұрынғы, қалыпты, өзімізге белгілі мазмұнда қолдануға мүмкін болмай қалады. Гуссерль пікірінше, сана болмысына – сананың әрдайым өз шекараларынан, өз шегінен асып-аттап отыру тән. Философиялық тілмен айтар болсақ, сана әрдайым трансценденеді - сана өз мазмұнын ұғына отырып өз шегінен аттап - асып жатады.

Осылайша, сана үшін «сырт», «тысқарылық» Гуссерль феноменологиясында басқаша қойылады. Сана әрдайым мазмұнды - оның ерекшелігі де, табиғаты да осында. Сана мазмұнсыз тіршілік етпейді, сана әрдайым пәнді. Сананың мұндай режимдегі әрекетіне Гуссерль схолостика кезеңінен белгілі «интенционалдылық» ұғымын қолданады. Сана әрдайым бірдеңеге бағыттаулы және бұл бағыттауда сана: алдымен өз алдына пайда болып, тіршілік етіп, содан кейін ғана басқа объектіге бағытталып, көрсетуді қажет ететін нәрсе емес.

Сана табиғатының ерекшелігі - оның әрдайым, үздіксіз, тоқтаусыз әрекетінде -бағытталуында «интенционалдануында». Гуссерль бұл жерде кейінірек Хайдеггер дамытатын ойды дөп басады. Сана және сана бағытталған нәрсе арасындағы өзара байланыстың терең негіздерінің болуы.

Бұлардың барлығынан туатын сұрақ бар. Ол мынадай: Таным әрекеті процесінде сана өзін қалайша жүзеге асырады? Сананың көрініс беретін, әрекет ететін режимі көп түрлі. Мысалы, *«мен бір нәрсе жөнінде пікір айтамын, бір нәрсе туралы армандаймын, қиялға батамын, түс көремін, өмірде жоқ нәрселерді елестетемін (мысалы, кентаврды)»*.

Гуссерль үшін басты проблема: Сана өзінің өзара байланысып, әрекеттесетін күрделі құрылымды актілерінде өз тәжірибесінде істес болатын нәрселерді қалайша табады? Бұл сұраққа «сана - өзі үшін пән болып табылатын, өзі бағытталатын нәрсенің бәрін қараңғыдағыға жарық шашып айқын көрсететін прожектор іспеттес» деп жауап беруге болады. «Біз істес болатын бір ғана қайнар бар, ол сана» деп атап көрсетеді Гуссерль. Түптеп келгенде, біз мағыналармен істеспіз. Бүкіл реалдылықты дәстүрлі дихотомиялық бөлініс бойынша: физикалық құбылыстар дүниесі және психикалық феномендер әлемі деп екіге бөлу орынды. Гуссерль сана мағыналарының принципиалды түрде өзгеше екеніне назар аударады. Сана - тіпті басқа реалдылық -психикалық сферамен шарттылығына қарамастан, өз мазмұны бойынша психикалықтан тәуелсіз, дербес. Осыған байланысты Гуссерль философиядағы «психологизм» атаулыны қатаң сынға алады (кейін бірақ райынан қайтады). Ол «ойлау мен сананың мазмұнын психикалық процестерден туындату мүмкін емес» деп есептейді.

Өйткені бір жағынан реалды дүниемен, екінші жағынан, сананың өз әрек етімен және белсенділігімен байланысты болуына, - жаратылғандығына қарамастан, біздің санамыздың мазмұны психикалықтан дербес, тәуелсіз.

Мағыналар болмысының бұл тәсіліне қатысты (ал сана - мағыналар дүниесінде тіршілік етіп, осы мағыналарды өндіреді) бұл мағынаны «бар» деп айту мүмкін емес. Өйткені «бар» ұғымының мағынасына, әдетте, біздің бұған дейінгі танымдық әрекетімізбен байланыстының бәрі енеді. Нақты нәрсе: тас, ағаш, адам «бар», нақты физикалық процесс «бар». Олар белгілі әдіспен өлшеніп, нақтылана алады. Ал енді мағына қалай «бар» болады? Гуссерль мағынаға қатысты «бар» деп айтуға болмайтындығын көрсетеді, өйткені мағына - ол болмыстың айырықша статусы. Ол -мағынаны «білдіреді» («значит»-орысша; «gibt»-немісше) дегенді дұрыс санады. Гуссерль міндеті - сана саласындағы мағыналар генезисі қалай іске асатындығын ашу.

Сана өзінің индивидуалды, нақты актілерінде осы мағыналар мазмұнын қалайша қалыптастырады? Біздің ойлауымыз шынында да **«tabula rasa»**, ешбір белгі салынбаған **«таза тақта» - «ақ қағаз»** болып табылама, немесе сана заттарды, нәрселерді, жалпы дүниені қабылдауға кіріспес бұрын алдын-ала жоспарланып, программаланып «күйге келтіріле» ме?

Бүкіл дәстүрге Гуссерль өте мәнді элемент ендірді: ол **уақыт**. Кәдімгі моншақ тізбектелетін жіп сияқты, сана - өмір тізбектелетін мағыналық жіп екендігін, және оған уақытқа қатысты алғанда сана - әрдайым бөтен болып табылатындығын айтты. Бұл енді априорлық, бастапқыдан берілген, тәжірибеге дейін де болған формалар. Бұл априоризмнің модификациясы, бір кезде «туа біткен» «идеялар» немесе «априориялық категориялар» деп аталғандарға динамизм беру. Тіл мәселесімен салыстырғанда уақыт мәселесі XX ғасыр философиясы мен мәдениеті үшін аса мәнділердің бірі болып табылады, сондықтан Гуссерльдің көптеген еңбектері уақыттағы ішкі сананы тыңғылықты талдауға арналды.

Гуссерль уақыттағы ішкі сана - жалпы уақытты қабылдаудың негізі екенін тұжырымдады. Өйткені, түптеп келгенде уақыт деген нақтылық жоқ. Біздің санамызда біздің, мәдениет жасап берген категория ғана бар. Физикалық уақытты өлшеудің негізінде сана өмірінен туындайтын процестер жатыр. Сана өмірі, түптеп келгенде, уақыттың айқын да нақты феномен ретінде орын алуына негіз болып шығады.

Сана тұжырымының механизмдерін талдауға бетбұра отырып, Гуссерль философия қатаң ғылым екендігі пікірін ұстанады. Бұл пікір философия - нақты ғылымдардағы ғылыми білімдердің құрылымының қағидалары мен үлгілері бойынша құрылуға тиістілігімен байланысты емес. Гуссерль үшін философия - «бірінші пән». Философия -адам санасының өмірін құрап, жүйелеп, өте терендегі, фундаменталды мағыналардың пайда болуы мен туылуы процесіндегі іске бағытталады. Мұндай мағыналар нақты ғылымдар құрайтын, сүйенетін мәндерге қарағанда алғашқы болып табылады. Нақты ғылымға әрдайым бастапқы қағидалар алғышарт болады, мысалы, астрономия саласы -физика ғылымы зерттейтін, бірақ астрономия мәселесі болып табылмайтын планеталар қозғалысының заңдарынан туындайды.

Философия - Гуссерль пікірінше, барынша фундаменталды пән. Ол өз кұрылымына баска ештеңені де негіз етпеуге тиіс. Сана өз негіздерінің аса тереңдегі, сана өмірін кұрайтын, адамның сол дүниеде тіршілік ету мүмкіндігін иеленуге ықпал ететін фунда-
менталды мағыналарды, олардың нағыз қайнарларын айқындауға, барынша радикалды түрде ұмтылуға тиіс. Гуссерль қарапайым нәрсені қабылдау процесін қарапайым мысалдар түрінде қарас-
тырады. Мысалы, пошта жәшігі: алдымен көру, тактильді сезімдерді елестету, т.б. Мұндай көптүрлі психикалық әрекет сол нәрсе обра-
зын қалыптастыруға ықпал етеді. Сана әрекетінің режимі үшін сананың дайын түрде қабылдайтын нәрсесі емес, сананың өзінде не болып жатқандығы аса маңызды. Осылайша Гуссерль философия принциптерін жеке міндет түрінде қалыптастырып тұжырымдайды:
ешкім де мені өз тәжірибемде? Мен кез болатын кұбылыстар мен нәрселерге жеке қатынасым, өз ой- тұжырымдарымның болуы қажеттілігімнен айыра алмайды. Мен бұған дейін қабылданып қойылған, менен тысқары нәрсеге сүйеніп, оны қолдануға тиіс емеспін. Мағыналар алдымен мен үшін мәнді болуға тиіс.

Гуссерль феномендері сана актілері арқылы ғана пайда болады. Гуссерль трансцендентализмінің тағы бір ерекшелігі - таным теориясындағы әрекеттің терістелуі туралы талап, ойлау процесіндегі эмпириялылықты мойындамау.

Гуссерль жаратылыстанудың дәлелдеу әдістеріне тәуелді емес, тұтасты игерудің әдісі болумен қатар, тікелей интуицияның әдісіне айналатын философия жасауға тырысты.

Гуссерльдің трансценденталды феноменологиясының мағынасын екі кұбылыс кұрайды:

1. феноменологиялық редукция
2. «мәнді» табу.

Дәл осы феноменологиялық редукция көмегімен Канттың индивидуалды санасынан барлық эмпирикалық, индивидуалды -психологиялық, әлеуметтік мазмұны алынып тасталып, феноменология ғана зерттейтін ең жалпы кұрылымдарға өтуге жағдай жасалады.

Фәлсафалау жүйесіндегі философиялық анализ тәсілі ретінде пайда болған Кант трансцендентализмінің біртіндеп өз жақтаушылары мен қарсыластары, насихаттаушылары мен сыншылары іріктеліп шығып, тұтас бір философиялық дәстүрге айналды.

Кант трансцендентализмін жақтаушы Гуссерль философиялық зерттеудің бастапқы нүктесі ретінде индивидуалды сананы алуды ұсынды. Гуссерль философиясында зерттеу объектісі ретінде сана ағыны, ой-толғау ағыны алынады. Ағынның ішкі құрылымдық элементтерін талдау барысында Гуссерль ағынның құрамдас бөлімдері белгілі дәрежеде тұтастық (феномен) болып табылатындығы туралы қорытынды жасады.

Сезімдік дүниенің клеткасы болып табылатын және сол дүниенің заңдары бойынша тіршілік ететін Кант сфеноменінен» айырмашылығы, Гуссерль редукцияй - сананы зерттеу барысындағы натурализмді жеңуге бағытталған алғашқы қадам деп санады. Ол таза «Менге» жету, адам субъективтілігін рефлексиялау үшін редукцияның аса қажеттілігіне сенімді еді. Гуссерль үшін заттарға тікелей еніп, соның арқасында берілген нәрсені ешбір алғышартсыз қабылдау және түсіну маңызды болды. Гуссерльдің «Артқа - Нәрселерге қайта оралу!» қағидасының мәні осында.

- Гуссерль феноменді тікелей табу, сипаттау, интерпретациялаудан тұратын алғашқы кезең мен одан кейінгі ұғыну, оны құрамдас элементтерге жіктеу сияқты келесі кезең айырмашылығын ашып көрсетті. Біз «тікелей» сананың тұтас құрылымдарын «қанша жіктегенімізбен олар синтетикалық, жіктелмеген тұтастық түрінде қызмет атқарады. Осыдан келіп интуитивті - пайымдаушылық негізге құрылған тұтастықты сипаттау ретіндегі феноменологиялық әдіс философиялық талдаудың басты шешуші тәсіліне айналады.
- Гуссерль өз феноменологиясын философияны қатаң ғылым ретінде құру, ғылыми білім теориясын жасау талпынысы ретінде ойластырғанымен, философтың еңбектері оның өз пікірінен қайтқанын көрсетеді: «Европалық ғылымдар дағдарысы және трансценденталды феноменология» еңбегінде бірінші орынға кейіннен феноменологияның мәнді бөлігіне айналған мәдениет мәселесі қойылған. Европалық ғылымдар дағдарысын ол XX ғасырдағы бүкіл батысевропалық философияның өзекті тақырыбына айналған европалық мәдениет дағдарысымен байланыстырады. Гуссерль

- Феноменология бейинтеллектуализм мен иррационализмге жол ашушы ретінде катты сыналды, Бейинтеллектуализм ретіндегі сын философты философияға қабілетсіз деумен бірдей көрінгенмен, шындығында. феноменология өзінің кез-келген интеллектуалдық немесе рационалистік философия сияқты белгілі бір дәстүрі бар философия ретінде өз дербестігін және қабілеттілігін жариялау болатын.
- Гуссерльдің феноменологиялық әдісін кейінгі философия жоғары бағалап, әсіресе экзистенциализм оны философиялық талдаудың ең дұрыс әдісі ретінде атады.

Экзистенциализм

- Экзистенциализм — адам, оның жеке басының мәселелері, дүниедегі тіршілігінің қиыншылықтары негізгі зерттеу пәні болып табылатын философиялық бағыт. Ол өз-өзіне сенімсіздікті, адамның дүниеден жаттануын бейнелейді. «Болмыс пен әлем, адам тіршілігі, уайым, сезім, индивид ойларының ағыны» - дейді экзистенциалистер.
- Экзистенциализмнің басты тақырыбы — адамның рухани әлемі, қазіргі замандағы жеке тұлғаның тағдыры; жеке адам болмысы.
- Экзистенциализмнің өзекті ұғымы — инферналдылық. Инферналдылық - инферна (латынның «дозақтық» сөзінен) - тығырық, тұйық, жабық жағдай дегенді білдіреді. Болмыстың инферналдылығы адамзат өміріндегі басты мағына. Өйткені, өмірге келген алғашқы сәттен бастап жасалатын әрбір әрекет пен қадам өлімге қарай жасалатын қадам. Өлім инферналды — яғни болмай қоймайтын құбылыс. Мұны әркім түсінеді. Біздің санамыз өлу, өлім құбылысы туралы ойды рационалдандырып қанша ығыстырғанымен, өлім - факт ретінде өмірдің әрбір сәтіне қатынастырады.

- Өлім мәселесі адамзатты аз толғандырмағанмен, шын мәніндегі нағыз мәселе -басты сұрақ өлімде емес, өмірде: туылу мен өлу аралығындағы өмірде - инферналды болмыста, адамның сол аралықта өзін-өзі ұғынып, сезініп, жүзеге асыруында. Өйткені кез-келген адамның өмірінің мәні дәл сол адамның өз мәнін білдіреді.
- Экзистенциализм философиялық бағыт ретінде XX ғ.-дың ортасында пайда болып, XX ғ. 20-70 жылдарында маңызы арта түсіп, Батыс Европадағы ең танымал философиялық бағытқа айналды.
- Экзистенциализмнің өзектілігі мен көркеюіне мынадай алғышарттар себепші болды:
- 1. бірінші және екінші дүниежүзілік соғыстар қарсаңында, соғыстар кезінде және олардың арасындағы кезеңде адамзатты билеген адамгершіліктік, экономикалық және саяси дағдарыстар;
- 2. ғылым мен техниканың қаулап өсуі, техника жетістіктерінің адамға қарсы қолданылуы (әскери техниканың, автомат, пулемет, мина, бомбалардың

- 3. адамзаттың жойылу қаупі (ядролық қарудың жасалынуы және пайдаланылуы, жақындай түскен экологаялық апат);
- 4. адамға қатысты қатыгездіктің, бейадамшылықтың күшеюі (концлагерлер, еңбек лагерлері, екі дүниежүзілік соғыста қаза болған 70 млрд. адам);
- 5. толық фашистік және тоталитарлық режимдердің таралуы;
- 6. адамның табиғат пен техногендік қоғам алдындағы шарасыздығы. Экзистенциалистік философия осы құбылыстарға жауап ретінде пайда болды Философ - экзистенциалистердің карастыратын мәселелері:
- 1. адам тұлғасының бірегейлігі, оның сезімдерінің тереңдігі, уайымдары, қуаныш –үміттері, тұтас алғанда өмірі;
- 2. адамның ішкі дүниесі мен қоршаған дүние арасындағы айырмашылық;
- 3. адамның жаттану мәселесі (қоғамның, мемлекеттің адамнан әбден алыстап, адам болмысын елемей, оның «Менін» жаншуы);
- 4. адамның жалғыздығы, (адам дүниеде жалғыз, ол өзін

- 5. өмірдің мағынасыздығы мәселесі;
- 6. ішкі таңдау мәселесі;
- 7. адамның өзінің ішкі «Менімен» қоса сыртқы дүниедегі өз орнын іздеуі мәселесі. Экзистенциализмнің негізін қалаушы дат философы Сьорен Кьеркегор (1813- 1855).
- Кьеркегор: неге философия болмыс мәні, материя, Құдай. рух. таным тетіктері мен шегі сияқты түрлі сұрақтармен айналысады да, нақты адам. оның ішкі дүниесін қарастырудың орнына оны жалпы, абстрактылы, адамды қызықтырмайтын, адам өміріне тікелей қатысы жоқ сұрақтар ағынында жойылады? деген сұрақ қойды.
- Кьеркегор: философия адамға, оның кішкентай мәселелеріне бет бұрып, адамның өзінің ішкі таңдауын жасап, өзіндік «Менін» тануына, өзі сол үшін өмір сүріп, өзі түсінетін ақиқатты табуына көмектесуі керек деп санады.

- **Философ мынадай ұғымдарды тұжырымдады:**
- 1. адамның қоғамға толық бағыныштылығы, «басқалар сияқты». «басқалармен бірге», «өмір ағынымен», өз «Менін» танымай, өз тұлғасының бірегейлігін сезінбей, өзінің шын ұмтылысы мен орнын іздемей - таппай өтуі - жалған тіршілік;
- 2. қоғамдық жаншылу жағдайынан шығу, ерікті, саналы таңдау. өзін-өзі тауып, өз тағдырының қожайынына айналу - нағыз тіршілік.
- Нағыз тіршілік дегеніміз - экзистенция. Өзінің нағыз тіршілігіне барар жолда адам 3 кезеңнен өтеді:
 - 1. эстетикалық;
 - 2. этикалық;
- Эстетикалық кезеңде адам өмірін сыртқы дүние анықтайды. Адам «ағын жетегімен жүзіп», тек рахатқа ұмтылады.
- Этикалық кезеңде адам ерікті таңдау жасап, саналы түрде өзін тандайды және ол адамның басшылыққа алатыны - борыш.
- Діни кезеңде адам өз қалауын терең сезініп, толық игереді. Сондықтан сыртқы дүние аса мәнді болып, адам жолында кедергі бола алмайды. Осы сәттен бастап өмірінің соңына дейін (Иисус Христос сияқты) барлық азап пен сыртқы жағдайды жеңіп, өз

- XX ғасырдағы экзистенциализмнің көрнекті өкілдері
- : Карл Ясперс (1883-1969);
- Жан Поль Сартр (1905-1980);
- Альбер Камю (1913-1960);
- Мартин Хайдеггер (1889-1976) болды.
- Карл Ясперс (1883-1969) - неміс философы, XX ғасырдағы экзистенциалистік мәселені алғашқылардың бірі болып көтергендердің бірі (бірінші дүниежүзілік соғыстан соң 1919жылы шыққан кітабы «Дүниетанымдар психологиясы»).
- Ясперс пікірінше, адам әдетте еш мағынасы жоқ «бәрі сияқты» сүреңсіз өмір сүреді. Осылай жүріп ол өзінің шын мәнінде қандай екенін, өз бойында жасырын жатқанын қабілеттері мен мүмкіндіктері бар екенін білмейді, өзінің шын «Менін» танымайды.
- Бірақ ерекше жағдайларда адамның нағыз табиғаты, жасырын қасиеттері сыртқа шығады. Ондай аралық жағдайлар - адам үшін, оның тағдыры үшін аса маңызды, өмір мен өлімнің қыл көпірінде тұратын сәттер. Осы сәттен бастап адам өзін танып, өзімен өзі байланысады, трансценденталдылық - жоғарғы болмыспен жанасады.

- Адамның бүкіл өмірі саналы немесе бейсаналы түрде трансценденцияға -энергияның толық босауына және жоғарғы абсолютті ұғынуға бағытталады.
- Адам трансценденцияға - абсолютке жақындай түсіп, куат таратады және трансценденталдылықтың мынадай «шифрлары» арқылы өзін таниды:
 - 1. эротика, секс;
 - 2. өзінің ішкі дүниесімен бірлігі (өзімен өзінің үйлесімі);
 - 3. бостандық;
 - 4. болмыстың шектілігін - өлім арқылы.
- Жан-Поль Сартр (1905-1980) - экзистенциалды философияның басты сұрағы — таңдау мәселесін қарастырды.
- Сартр философиясының басты ұғымы — «өзі-үшін-болмыс».
- «Өзі-үшін-болмыс» - адам үшін жоғары реалдылық, ең алдымен оның ішкі дүниесінің приоритеттілігі. Өзін толық тану тек кана «өзі-үшін-болмыс» арқылы іске асады.
- Адам өзін - басқаның оған қатынасы арқылы таниды.
- Адам өмірінің маңызды шарты, оның «желісі», белсенділігінің негізі - бостандық.

- Адам - өз бостандығын тандау арқылы табады және көрсетеді.
- Бірақ қарапайым, екінші дәрежелі таңдауды емес (бүгін қалай киіну, т.б.), өмірлік маңызы бар, шешімнен қашып құтылу мүмкін емес (экстремалды жағдайлар, өмір немесе өлім жағдайлары, өмірлік маңызы бар мәселелер) сәттеріндегі таңдау.
- Мұндай шешім түрін Сартр экзистенциалды таңдау деп атады. Экзистенциалды шешім жасай отырып адам өз тағдырын көп уақытқа, жылдарға алдын - ала белгілейді, анықтайды, бір болмыстан екінші болмысқа көшеді.
- Бүкіл өмір — ерекше «түйіндермен» - экзистенциалды шешімдермен байланысқан түрлі «кішкентай өмірлердің», болмыстардың тізбегі. Мысалы: мамандық таңдау, жар таңдау, жұмыс орнын таңдау, мамандық өзгерту шешімі, күреске қатысу, соғысқа бару туралы шешім, т.б.
- Сартр пікірінше адам бостандығы абсолютті (салыстыруға келмейді). Адам нендей нәрсені қалауға қаншалықты қабілетті болса, соңшалықты азат, еркін. Мысалы: түрмедегі адамның ұмытылысы, тілек - қалауы (түрмеден қашу, отыра беру, өзін-өзі өлтіру, т.б.) сарқылмайынша, ол - азат.

- Адамға азаттық үкімі шығарылған (сыртқы реалдылыққа толық бағыну туралы шешімнен басқа жайдайлардың бәрінде, бірақ мұның өзі де шешім).
- Бостандықпен қатар жауапкершілік мәселесі пайда болады, Адам өзі үшін, өз ісі үшін жауапты («Менімен болып жатқанның бәрі - менікі»). Адам жауапты болмайтын бір-ақ нәрсе бар - ол оның туылуы. Басқаның бәрінде ол толық азат және экзистенциалды таңдауда өз бостандығын жауаптылықпен пайдалануы тиіс.
- Альбер Камю (1913-1960) - өмір мағынасы мәселесін өзінің экзистенциалды мәселесінің басты сұрағына айналдырды, Философтың басты тезисі - адам өмірінің мағынасыздығы. Адамдардың көпшілігі өз тіршілігімен. ұсақ қуаныштарымен, дүйсенбіден - жексенбіге, жылдан жылға дейін ғана өмір сүріп, өз өміріне мақсатты мағына бермейді. Ал өмірін мағынаға толтырып, бар қуатын арнап алға озатын азшылық - бар күшін сала ұмтылғанда, ерте ме кеш пе, алда күтіп тұрған нәрсе біреу-ақ, ол - өлім -ештеңе - екенін түсінеді. Демек, өмірді мағыналы ететіндер де, мағынасыз ететіндер де -барлығы ажалды. Адам өмірі - абсурд (негізі жоқ, негізсіз).

- Камю өмірдің негізсіз, абсурд екендігінің екі дәлелін келтіреді:
- 1. өліммен жүздесу - өлімге әсіресе кенеттен жақын келгенде, бұған дейін адам үшін маңызды көрінгеннің бәрі (мансап, байлық, байланыстар) мәнін жоғалтып, мағынасыз болып көрінеді.
- 2. дүние және табиғатпен астасу - адам миллиондаған жылдар тіршілік етіп келе жатқан табиғат алдында шарасыз екенін көреміз («Мен шөп иісін иіскеп, жұлдыздарды тамашалаймын, бірақ жер бетіндегі ешбір білім маған бұл дүниенің менікі екендігі туралы сенім бере алмайды»).
- Өмір мағынасы, Камю пікірінше, сыртқы дүниеде емес (жетістіктер, сәтсіздіктер, өзара қатынас), адам тіршілігінде, бар болуында.
- Мартин Хайдеггер (1888-1976) - философияның пәні мен міндеттерін экзистенциалдық тұрғыдан түсінудің негіздерін жасаумен айналысты.
- Экзистенция, Хайдеггер пікірінше, адам өзін-өзі жатқызатын болмыс, адам болмысының нақтылықпен толығуы. Адам өмірі – оның иелігіндегі және оның өміріне мән беретін нәрселерде.
- Адам болмысы қоршаған дүниеде іске асады ("дүниедегі болмыс").
Өз кезегінде "дүниедегі болмыс":
- 1. "басқалармен болмыс";

- "Басқалармен болмыс" адамды толық ассимиляцияға ұшыратып, тұлғасыздандырып, "басқаларға да ұқсас" етіп шығаруға бағытталады. Басқалардан айрықша қалыптасқан "Мені" барлардың "өз-өзіндік болмысы" "'басқалармен болмыс" түрімен сәтті бола алады.
- Демек, адам өзімен өзі қалу үшін "басқаларға" қарсы тұрып, өз тұлғасын қорғауы тиіс. Тек осы жағдайда ғана адам азат, еркін болады. Адамды өз иіріміне тартып әкетуге тырысатын дүниеде өз "Менін" қорғау - адамның басты мәселесі.

- Гуссерльдің феноменологиялық дәстүрінің маңызын өз ұстазыңан да терең түсініп, айырықша нақышпен жалғастырған Хайдеггер философиядағы ғасырлар бойы қалыптасып бекіген жүйені өзгертуге деген радикалды ұмтылысымен теңдесі жоқ ойшылдар қатарына енді. Іс жүзінде ол Платоннан Ницшеге дейінгі дәстүрге қарсы тұрды. Және осы ұмтылысты іске асыру барысында Хайдеггердің Гуссерльдің феноменологиялық дәстүрінен алшақтағаны соншалықты, кейде, тіпті, өзге философиялық мәселемен істес болып отырғандай сезім туады. Хайдеггер белгілеген фундаменталды онтология бағдарламасының ерекшелігі - оның адам мәселесін қабылдау мен түсінуде, адамды анықтауда көрініс беретін бастапқы, өзіне дейін қабылданып- қалыптасқан идеялар мен белгілерді қабылдамауында. Ондай идеялар қатарына, ең алдымен, еуропалық мәдениеттеп адамның «рационалды тіршілік иесі» екендігі туралы қалыптасқан пікір жатады. Хайдеггер мұндай анықтаманы қабылдамады және адам болмысының мәселесі басқаша қойылуға тиіс деп санады: «сананың белгілі қасиеттерге ие субстанция екендігі» туралы анықтамадан бастау міндет те, қажет те емес; өзімізге, яғни адамға катысты - алдын-ала қалыптасқан дәстүрлі пікірсіз;

- Осыдан келіп Хайдеггер дәстүрлі «мен», «субъект», «сана», «cogito» ұғымдарының орнына - базалық құрылымның бастапқы категориясы ретінде «Dasein» ұғымын ендірді.
- Экзистенциализмнің келесі өзекті ұғымы - Dasein
- Неміс тіліндегі Dasein сөзінің Мартан Хайдеггер философиясындағы қолданысында беретін мағынасы нақты аудармаға көнбейтіндігі анықталды.
- Орыс тілді әдебиетте Хайдеггердің Dasein терминін бейнелеудің түрлі талпыныстарының нәтижесі: «вот-бытие», «здесь-бытие», «бытие-сознание», «существование», «сиюбытность» ұғымдарын береді. В.Бибихиннің аудармасынан кейін «присутствие» - «қатысу», «осында болу» баламасы жиі қолданылып жүр. Жан-Поль Сартр
- Бұл ұғымның басқа тілдерде сәтсіз аудармалар нәтижесінде -түрлі баламалары пайда болғанмен, мамандар дыбыстық бөгделілігіне қарамастан неміс сөзін сақтап қалуды дұрыс деп тапты. Және бұл жерде мәселенің аудармаға ғана қатысты емес екені белгілі. Ана тіліне аудару арқылы Бұл сөз беретін мазмұнның спецификасын көрсету баламасын табу алдындағы дәрменсіздікті мойындау туралы ортақ пікір Хайдеггердің фундаменталды онтологиясының өзекті ұғымының мағынасын бұзудан сақтаудан туған еді.

- Осылайша, Гуссерль субъект пен объекттің қарсы тұруын жеңуде шешуші кадам жасап. интенционалды сана концепциясын құрса, Хайдеггер одан ілгері жылжыды. Болмыс мағынасы мәселесінің принципіалды мәнділігін жариялағанмен, осы мәселеге бет бұру мүмкіндігімен және шарттарды экспликациялаумен ғана шектелген «Болмыс және уақыт» еңбегінің аяқталмай қалғандығы белгілі.
- Хайдеггердің философияға қосқан үлесі өзіне дейінгі философиядағы көп түрлі концепциялар мен теорияларды құрайтын негіздерге бір ғана нәрсені - барынша бастапқы және фундаменталдыны қарсы қоюында. Ондай негіз - өзіміз болып табыламыз. Философиялық аңыру, бастапқы негізі - адам туралы пікірді ойға, ойлауға немесе санаға редукциялайтын, болмысты «жан» «субъект», «Мен», сияқты идеалдандырылған конструктілермен алмастыратын үйреншікті түсініктер емес - адам тіршілігі болып табылады. Демек, философияның нақты ғылыми білімнен айырмашылығы - қандай да бір философиялық талдауларға абсолютті алғышарт болатын презумцияларының жоқтығы: өз пәнін зерттеуге кірісер алдында зерттеулерге дейін қабылданған қағидаларға әр жолы, сәт сайын сүйене отырып

Өзіндік философия алдындағы міндет – өзінгі өмір танымдық процедуралардың көмегімен, «субъективті» атаулыдан абстрактылану арқылы берілетін білімнің ақиқаттығын қамтамасыз ету емес контекстің (эвристикасын) оның анықтаушы парадигмалық сипатын анықтауда. «Болмыс және уақытқа» дейінгі жарияланған мақалаларында Хайдеггердің Dasein ұғымын қолданғанға дейін оның мағынасы тура келетін атау іздеп табуға тырысқанын көреміз. 1920 жылы ол әлі «фактылық өмір» туралы айтады. Және «өмір» ұғымы мұнда Ницше, Дильтей, Бергсон есімдерімен байланысты «өмір философиясындағы» мағынаға сәйкес колданылған. Сонымен қатар оны іске асырудың басым тәсілі - мәндер дүниесіне толық еніп, бұл дүниеге «тұтылып», күнделікті күйбең тіршілік ырғағында еріп - жоғалудың барлық уақыттағы тұрақты азғырғыштық, өзәзілдігі, еліктіргіштіктігі сипатталады. Аталған процестерге қатысты қашықтық сақтауға қабілетсіздік өмір және оның шынайылығы (жалған, жасаңды еместігі) қауіп төндіреді. Әйтсе де оған қазіргі заманғы оқиғалардың даму темпімен сипатталатын шиеленісу

түршіктеріндегі өзін-өзі білмейтін мағынасын (Dasein) сезінгеннен, ұмыту, мағыналық көкжиек тұтастығын жоғалту қаупінің алдында боламыз.

Жоғалған мағынаны табу, болмыс мағынасы мәселесін қарастырудың дәстүрлі тәсілдерімен салыстырғанда принципіалдыны анықтау Хайдеггер философиясының басты шарты болып табылады. Осыған байланысты Хайдеггер өз ойлауының орталығында тек адам тіршілігі (Dasein) ғана тұрмағанын үздіксіз ескертеді. Өйткені ондай жағдайда Хайдеггер философиясы феноменологиялық антропологияның модификацияланған варианттарына айналған болар еді. 1930 жылдары өзі оқыған лекцияларында Хайдеггер антропологиялық идеялардың өмірдің, ғылымның барлық салаларында (медицина, теология, педагогика, психология) актуалдылығы артып келе жатқандығын тұжырымдайды. Соған қарамастан адам мәселесін ұғыну тәсілі әліге дейін айқындалмай келеді. Бұл мәселе туралы дәстүрлі пікірлер, позициялар адамды белгілі образ, тірі тіршілік түрінде (animal, zoon) қабылдап, адам туралы ілімді соған сәйкес дамытады. Ал шындығында сұрақтың қойылуы «адам кім?» түрінде емес, «адам қалайша адам?» болып берілуге тиіс.

Хайдеггер философиясының біріншісінің дәстүрлерінен Аристотельдің тіршілік, мән болмысының көп түрлілігі туралы идеясы болғаны белгілі. Болмыс тұтастығы мәселесін қарастыруға ұмтылыс, қалыптасқан дәстүр бойынша болмыс мағынасын елемеу немесе бұл мәселеге бет бұру мүмкіндігінің бірден-бір шарты - сұраудың болмыстық мүмкіндігіне ие мән - өзіміз - екендігімізді мойындауға жетелейді.

«Болмыс және уақыттың бірінші бөлімі - басты мәселе - болмыс мағынасы мәселесін қарастырудан бұрын тұрған «Dasein» ұғымына арналған. Осылайша біз адам мәселесін талдаудың үйреншікті емес философиялық дәстүріне кезігіп отырмыз. Ал ондай қатынастың спецификасын көрсету мен түсіндірудің сансыз талпыныстары көбіне оны дәлме-дәл, бара-бар түсінуден тіпті алыс жататын болып шығады. Мысалы, феноменологиялық дәстүрден алыс емес Жан-Поль Сартр Dasein ұғымын француздың *etre-la* термині арқылы түсіндірмек болғанда Хайдеггердің қарсылығын тудырғаны белгілі. Хайдеггерлік интенциялар әсіресе, неміс ойшылының өз фундаменталды онтологиясының бағдарламасын қалыптастыруда неге қарсы болғанын анықтау барысында айқындала түседі.

Хайдеггер өзіне дейінгі философиялық дәстүрді бейнелеу формаларының көп түрлігіне карамастан адам мәселесіне қатысты адам табиғатының мәндік сипаты ғана анықталатын саралау тәсілі үшін сынады. Европалық мәдениеттің бүкіл барысына адам болмысының ерекшелігін мойындағанмен, бұл ерекшелікті табиғи мәнді ұғыну тәсіліне сәйкес белгілеу - заттық онтология парадигмасы тән. Нәтижесі animal pateonale, zoon politicon. homo sapiens. т.б. ұғымдары арқылы белгіленетін тіршілік иесі ретіндегі анықтамаларда көрініс тапты. Жаңа Заман философиясы адам мәселесіне деген қатынастағы мұндай тенденцияны өзінің европалық философиялық ойдың бүкіл дамуын анықтап берген методологиялық ұстанымында. әсіресе. картезиандық *res extensa* және *res cogitans* дуализмінде бейнеленген. Адам мәселесін тусінудің мұндай ерекшелігі адам тіршілігінің субстанциалды табиғатан мойындап және ондай тіршіліктің табиғатын құрайтын имманентті қасиеттерді анықтауда.

Адам тіршілігі (Dasein) туралы Хайдеггерлік түсініктің спецификасы адам идеясын радикалды проблематизациялау мен адам реалдылығын ұғынуда максималды катынаста. өзіне қандайда бір сыртқы пайымдаушылық принциптерді тандырмайтындығында. Хайдеггер пікірінше мұндай мүмкіндік адамды терминологияда Dasein ұғымымен белгілеуден басталмақ. Және мұнда біз ешбір мазмұндық анықтамасы жоқ, таза формалды белгілеумен ғана істес боламыз.

Daseinнің одан кейінгі феноменологиялық сипаты өз тіршілігімізді барынша бастапқы, теориялық түрде ұғынғанға дейінгі түрде елестету дегенді білдіреді. Dasein - біз өзіміз болып табылатын адам тіршілігі, Dasein - адам тіршілігі кез-келген басқа мәнге ұқсас мән болып табылады. Сонымен қатар ол мәннің айырықша ерекшелігі - оның жәй ғана «бар» болмауында. Біздің өз болмысымыздың табиғаты -анықтауға жатады. Және ондай нақтылаудың антропологиялық, әлеуметтік сипаттарын, соның ішінде адамды анықтауға көмектесетін дәстүрлі: нақыл немесе сана сияқты сапаларды ескере отырып адам мәселесіне деген қандай да бір қатынастарды экспликациялау арқылы емес.

Хаидеггер пікірінше, біздің тіршілігімізге (Daseinre) бастапқыдан тән. Фундаменталды ерекшелік - болмысқа деген қатынаста. Daseinre оның өз болмысы мәселе болып табылады. Өз болмысында ол әрдайым тұтас болмысқа қатынас жасап, дәл сонысында болмысты түсіну модусында тұрақтап қалады.

Осылайша адам бұл дүниеде және дүниеге басқа мәндермен қатар қатысып, бар болып қана қоймайды. Өз өмірінде ол өз мүмкіндігі ретінде қарастыратын өз болмысын орындау, жүзеге асыру мәселесіне тап болады.

Бұл - болмыс дегеніміз мән болмысы, яғни, мән мүмкін болатын нәрсе дегенді білдіреді. Сонымен қатар болмыс бәрін қамтитын, өзіне дейінгі анықтамалардың бәріне дейінгі тұтастық ретінде көптүрлі мәнге қарсы тұратын қандай да бір ноуменалды реалдылық та емес.

Өз тіршілігімізге қатысты алғанда болмыс - өзімізді іске асыруға мүмкіндік беретін түпкі, мағыналық кекжиек, жүзеге асуымыздағы экзистенциалдық мүмкіндік. Біз толық мөлшерде еш жерде ешқашан таусылмай, сарқылмай, өзін индивидуалды тәжірибенің нақты актілері арқылы табатын алғашқы, тұрақты және соңғы тәжірибемен істес болып отырмыз.

Daseifli бұған дейінгі европалық философияда адам болмысының ерекшелігін ұғыну талпыныстарының модификациаланған түрі деп санау орынсыз.

Өйткені, Хайдеггер пікірінше, *res cogitans*, субъект, «мен» ұғымдары кез-келген рефлексия актілеріне дейін болған факті жүзіндегі өмірлік тәжірибенің толықтығын, құнарын қамтымайды.

Біздің тіршілігіміз, тірілігіміз - өзіміздің ешбір ықпал ету немесе бақылау жасау мүмкіндігіміз жоқ жағдайларға қатыстылығымыз бен сипатталады.

Бізді әрдайым өзіміздің осы дүниеде бар екендігімізді, дүниеге лақтырылғанымызды және онда дәл өзіміздей мәндермен қатынаста екенімізді аңғарумен боламыз. Бұл жағдайда біз кезігетіннің барлығы біздің санамызға қарсы тұратын нәрсе болмаса да, белгілі дәрежеде бізге әсер етеді. Біз рефлексиялық пайымдауға көнбейтін, бірақ *Dasein*-дің болмысын алдын-ала белгілеп отыратыны айқын емес, имплицитті фон түріндегі, бізге дейін калыптасқан тұтас байланыстар жиынтығына тартылған, қатыстырылған болып шығамыз.

Бір қарағанда, бейсана ұғымын ендіру арқылы біздің сана туралы түсінігімізді тереңдеткен З.Фрейд идеялары мен *Dasein* сипаттаудан хайдеггерлік тәсіл арасына аналогия жүргізу мүмкіндігі туғандай көрінуі мүмкін. Бірақ Хайдеггер «сана» ұғымын одан тән мен рухтын дуалистік жартылығын, ажыратылатындығын. үзіктігін білдіретін дәстүрлі ұстаным туындайтын болғандықтан қабылдамайды.

Шындап келгенде өз болмысымызды «дүниедегі болмыс» терминімен де белгілеуге болады деп тұжырымдайды Хайдеггер, бұл ұғым дүниенің сыртқы. бізге қарсы тұратын объект емес екендігін көрсетеді. Біз дүниеде бола. дүниеге катыса отырып тіршілік етеміз.

Адам тіршілігі - осы тіршілікке өмір-дүние берілген сәттен басталады.

Адам және дүние арасында ажырамас терең байланыс бар. Шындығында мен дүниені сыртқы нәрсе ретінде қабылдай аламын; ол теориялық рефлексия деңгейінде қарастырылатын сыртқы нәрсе ретінде алына алады. Бірақ мұндай (мені сыртқы дүниеге қатынастағы маған қатысты дүниеге) мүмкіндіктің өзі де менің дүниедегі болмысыммен жаратылған.

Адамның дүниедегі болмысы бұл дүниедегі бекіген болмыс ретінде көрінеді. Біз әрдайым өзіміз «тасталған» дүниеге белгілі қатынаста боламыз. Бұл дүниеге еркімізден тыс келтіріліп, бұл дүниеге қатысты бар екенімізді бір-ақ аңғарамыз. Сондықтан мәселені өзіміздің бұл дүниеде болуымыз фактісінен бастауға тиіспіз. Өйткені өзіміздің бұл дүниеде болуымыз рефлексиядан (өзімізге әсер ететін бұл дүниеге теориялық қатынастан) басталмайды. Дүние біздің бойымызда ой кешу - сезімдер мен күй-жағдайлар тудырады. Біз бұл дүниеде өзімізді ұғынғанға, сезінгенге дейін-ақ белгілі күйге келтірілгенбіз. Хайдеггерлік фундаменталды онтология үшін келесі маңызды мәселе –бұл білім проблематикасы. Хайдеггер пікірінше, бұл мәселеге адамның нақты жағдайын -оның болмысының жағдайын сипаттаудан туындайды. Сондықтан әңгімені идеядан, адамды идеаландырудан емес, адам жағдайынан бастау қажет. Біздің әрқайсымызға белгілі жағдайда білу, белгілі жағдайда өмір сүру жазылған

Әрқайсымыздың неге «тасталғанымызға», батып-жойылғанымызға қарай, сіңіргеніміздің нәрселеріміздің белгісі бар. Осыдан келіп адам туралы идеалдандырылған түсінікті қолдану емес, осы «тасталғандық» жағдайды сипаттау қажеттілігі туады. Хайдеггер мұндай анонимді, тұлғасыз, универсалды, жалпы жағдайды сипаттауға «тап» категориясын қолдануды ұсынады. Неміс тіліндегі «тап» сөзі - әрекет етуші нақты көрсетілмейтін жағдайларда қолданылатын тұйық, райлы тұлғаның есімдік (мысалы, айту-айтады, жазу-жазады, күлу-күледі, т.б.) Хайдеггер «тап» сөзін адамның бұл дүниеде болуын, адам тәртібінің басым тәсілі бейтұлғасыздықпен, анонимділікпен, айқынсыздықпен сипатталатындықтан көрсету үшін қолданады. Біздің барлығымыз да белгілі дәрежеде ңағызсыздық тауқыметін сезінеміз және бұл күйді ешқашан жеңе алмақ емеспіз.

Осылайша Хайдеггер адам қатынасының басым түсетін қырын емес, сананың тереңдегі фундаменталды онтологиялық контексте нығайып беку болып табылатындығын тұжырымдады. Сондықтан Хайдеггерше, бұл контекст сипатталуға тиіс. Ал біз үшін бастысы -адам кез болатынның, адам болмысында оған ықпал ететіннің бәрімен тек сананың ғана емес, адамның бүкіл болмысының суарылғанын ашып көрсету. Бір қызығы, ондағы ауытқулар мен дерттер, елестер қандай да бір нақты, қалыпты, идеалдыға қатысты алғанда түзеуші ретінде алынбайды.

Өйткені біз жүйе, белгілеулерден жұрдай ортаға «тасталғанбыз». Сондықтан позитивті мазмұн беріліп айтылатын «қалыпты сана» ұғымы күн тәртібінен шығарылады.

Адам тіршілігі барынша ашық, абсолютті динамикаға толы. Адам тіршілігі субстанция немесе алдымен тіршілік етіп, содан-соң ғана өзінің потенциалды мәнін иеленетін құбылмалы нәрсе емес. Тіршілік ету - потенция, мүмкіндік. Болашақ - тіршілік ұмтылатын бағыт. Адам дегеніміз - ашықтығы тұрақты, реализациялану, жүзеге асу үстіндегі тұрақты динамикалық процесс.

Адамның дүниеге танымдық қатынасы негізделетін, барлық теориялық рефлексиялар мен дәстүрлі бастапқы нұсқаларға дейін-ақ бар болған мұндай фундаменталды реалдылықты қалай сипаттауға болады?

Субъект-объектілік қатынастармен жүйеленіп, жоғарыда аталған бастапқы нұсқалармен суарылған тіліміз «сүрініп», шынайылықты бейнелеуге, барлығының негізінде жатқанды ұғынуға жарамайды. Сондықтан Хайдеггер ертеде ұмытылып, көп қолданудан жауыр болып, мағынасын жоғалтып, тек сыртқы қабығы ғана қалған мағыналарды қайта табуға тырысты.

Хайдеггер «сана» ұғымын еш қолданбайды. Өйткені бұл категорияда алдыңғы дәстүрдің мағыналық жүктемесі бар: сана ұғымы ойымызға субъект-объектілік оппозиция, материя ұғымдарымен қоса келеді. Сондықтан да Хайдеггер барынша тереңдегі бастапқының- Daseinнің бар екенін айтады.

Осылайша Гуссерль мен Хайдеггер адам мәселесін қарастырудың басқа жолын ұсынды. Европалық ойдың философиялық ұстанымының мұндай радикалды трансформациясының ерекшелігі - адам болмысының табиғаты туралы бұрынғы түсініктер мүмкін болмай қалған экзистенциалды дағдарысты ұғынудан тулы.

. Экзистенциализм философиясы қазіргі Батыс
Европада кең тараған. Соңғы ғасырдағы
философиялық зерттеулер адам мәселесі, оның
дүниедегі өмірі, өзін-өзі іздеуі, өз бірегейлігін
сақтауы, өмір мағынасы, тағы басқаларға қарай
ойысуда.

Бұл мәселе (адам өмірі, оның мәселелері)
келешекте, материя мен сана қатынасы және неңің
біріншілігі мәселесін артқа ысырып тастап,
философияның негізгі сұрағына айналуы мүмкін

Модернизм

Модернизмнің пайда болу уақытын 1863 жылмен - Парижде өткен бейнелеу өнері саласы бойынша байқауда әділқазылар алқасы қабылдамай тастаған суретшілердің туындыларынан құралған көрменің - "Қалаулы еместер Салонының" ("Салон Отверженных") ашылуымен байланыстырады. (Жұртшылық Салонға, негізінен ресми теріс баға алған туындыларды көріп-сынау үшін, күлкі үшін тамашалауға келетін болған. Ол күндерде әсіресе Э.Маненің "Шөп үстіндегі таңғы асы" ("Завтрак на траве") аяусыз әжуа-мазақ объектісіне айналады).

Өнердегі модерн стилі 19-ғасырдың 80-90 жылдарында толық қалыптасып болды. Ал «Салонның» тіршілігі тоқтаған 1939 жылда - тұрмысты қолайлы ете түсуге қызмет көрсетуге кіріскен модернизм өзінің әлеуметтік пафосы мен мәнін жойып өнердегі көп стильдің біріне айналған болатын.

Модернизм (лат. "modo" - "недавно"; "modernus" - "қазіргі заманғы", француздың "moderne" - "современный", итальяндық "modernismo" - "қазіргі заманғы") - көркем творчестводағы тарихи тәжірибеден бас тартатын, өнер саласына дәстүрлі емес жаңа бастамаларды ендіруге және қалыптастыруға, көркем формаларды үздіксіз жанартуға ұмтылатын, стильдің шарттылығымен сипатталатын, 19 ғасырдың екінші жартысы және 20ғ. басындағы өнер мен әдебиеттегі бағыт.

Тар мағынада модернизм - классикалық дәстүрді қайта саралаудың бастамасы болған авангардизмнің алғашқы басқышы ретінде қарастырылады.

Кең мағынада модернизм - ішкі бостандық пен дүниеге деген айрықша көзқарасты бейнелеу тілінің жаңа құралдары арқылы беру-жеткізу-бейнелеуді көздейтін "өзге, басқа, жаңа өнер" түрі.

Философиялық мағынада модернизм - дәстүрлі қоғам идеологиясына қарсы тұратын құбылыс ретінде пайда болып, жанарулар мен өзгерістерге бағытталған идеологиялық ағым.

Модернистік өнер XIX ғасырдағы романтизм мен XVIII ғ. сентиментализмінің және XX ғасыр философиялық идеологиясының синтезінің нәтижесі болды. Модерн термині кең мағынада - сипаты ортақ түрлі тарихи дәуірлерді белгілеуге қолданылады.

. Алғаш рет ол антикалық дәуірдің соңғы кезеңіндегі христиандардың -өздерін мәжусилікті ұстанатындардан (antigui - ескілерден, көнелерден) ажырату үшін қолданылды.

Ал тарихи бетбұрыс идеясы аса өзекті болған Қайта Өрлеу кезінде "модернді ғасыр" ұғымы Ф.Петрарка, Дж.Вазаридің еңбектерінде кездеседі. **Толық мағынада** модерн ұғымы Жаңа Заманмен теңестіріліп, жаңаевропалық мәдениеттің синониміне айналды: дәл осы кезеңде индустриалды қоғамның қазіргі заманғы типі қалыптасты.

Модерн ұғымының қолданысы мұнымен шектеліп қоймай, **"модерн" - белгілі нақты тарихи дәуірді ғана емес, қоғам мен мәдениеттің түпкі мақсаты ретінде ұмтылатын, қалайтын образын да бейнеледі** (мысалы, Ағартушылық дәуір идеологиясы).

Бұл мағынада "модерн" - мәдениетті дамытудың өзіндік дүниетанымдық жобасы ретінде қарастырылады. Оның басты мазмұны - ойлау мен әлеуметтік ұйымдастырудың рационалды тәсілдеріне - миф, дін, ескі түсініктер мен биліктің үстемдігінен азат ететін бірден-бір жол ретінде сеніп, оларды барынша дамыту .

Ағартушылық дәуірі адам ақыл-ойының шексіз мүмкіндіктері туралы толық сенімде болатын. Және мұндай мүмкіндік саясатта (озық білімді абсолютті монархия идеясы), философияда (И. Кант пікірінше, философ — бұл "адам ақыл-ой қызметінің ережелерін көрсетіп беретін заңгер"), өнерде (классицизм), табиғатынан парасатты ойға ие тіршілік иесі ретіндегі адам концепциясында іске асуға тиіс еді.

Яғни, болмысты ақылға сүйене отырып рационалды түрде тәртіпке, ретке келтіруге ұмтылыс - жаңаевропалық дүние туралы картинада мәдениеттің өзіндік санасының өзегі ретінде көрінді.

Модернизмнің кредосы оның өз атауымен беріліп тұр ("модерн" - "жаңа"), ол — **жаңаны жасау**.

Осылайша, "модерн" деп, біріншіден, ХҮІІ-ХҮШ ғасырларда қалыптасып, ХІХғ мен ХХғасырдың бірінші жартысында дамыған индустриалды қоғам мен мәдениеттің типін; екіншіден, осы кезеңге тән мәдениеттегі өзіндік таным тәсілін айтады.

Тұтас алғанда модернді жеке-дара тарихи кезең деп емес, (жоғарыда келтірілген тарихи шолу оның хронологиялық шекарасын нақты айту, анықтау мүмкін еместігін көрсетті), өз бастауын Ежелгі Грециядан алып, хронологиялық дәуірді көктей өтіп, Жаңа Заманда ғана толық көрініс берген тарихи дүниетанымдық жоба ретінде қарастырған дұрыс болар.

Хабермас "**модерндік жоба**" деп атаған бұл құбылыстың негізгі **сипаты мынадай:**

- 1 .дүниедегі көптүрлілікті біртұтас негізге апарып тірейтін дүниенің универсалды бейнесін жасауға ұмтылыс
- 2 . сол біртұтас негіз туралы абсолютті білімнің адам ақылына лайық, сыйымды екеніне деген сенім;
3. және сол білімді іске асыруға талпыныс:
4. ал сол іске асудың нәтижесі адам бақытын молайта түсетініне деген сенім;
5. адамзат дамуының жоғарылай, үдей түсетіндігіне, қазіргі күннің кешегіден, ал келешектің қазіргіден жақсы болатындығына кәміл сенім.

Модернистік өнердің дүниетанымдық негізі

«Бейнелеу және сұңғақ (мүсіндік) өнерлері нақты заттар мен кұбылыстарды шыншылдықпен дәл бейнелеуге тиіс» деген пікірді алдымен Гоген және Мунк, ал 20 ғасырдың басында фовизм, экспрессионизм, кубизм бағыттары толық жоққа шығарды. Әсіресе кубизм соншалықты радикалды болды және басқа ағымдардың (абстракционизм, т.б.) дамуына ықпал етті. Бірінші Дүниежүзілік соғыс кезінде пайда болған дадаизм -өнердің мәні мен мағынасына күмән келтірді. Мұндай күмандану нәтижесінде өнер және өнер туындыларындағы орындалуды емес, идеяны (!) басты орынға қойған концептуалды өнер туды.

Модернизм өнер тарихында бірінші болып өнердің барлық сфераларын қамтитын, діни, философиялық және өнертанушылық идеялардың синтезіне ұмтылды. Мысалы: (Р.Вагнер, С.Дягилев) мистика, христиандық және оккультивизм синтезінен біртұтас өнер туындатуға ұмтылыс.

Модернизмнің өнер теориясына өз тәртібін ендіру талпылыстарына қарамай, дәстүрлі бейнелеу өнері өзінің позицияларын сақтап қалды және бастапқыдағыдай орталық мәселе алам болып қапа берлі

өнердегі глобальды дағдарыспен байланысты еді. Ал 20ғ. өнері саласындағы дағдарыс - 19-20 ғасырлар аралығындағы әлемдік дағдарыстың (дүниежүзілік соғыстар, революциялар, этникалық жанжалдар өтпелі кезеңге тән тұрақсыздық элементтері) салдары болатын. Дағдарыс өнердің барлық салаларында (ғылым, философия, этика, құқық), әсіресе өнерде бейнелеу өнерінде - өте үлкен дәрежеде көрініс берді.

Модернистік формалардың идеялық тұғырнамасы: Ницше философиясы Фрейд және Юнг психоанализі, Хайдеггердің және Ясперстің экзистенциализміне негізделді: Бұл дүниеде ешбір үмітке орын жоқ - адам өзінің өмірі тек бүгінгі күн екенін саналы ұғынуға тиіс. Ешбір «ертең» яғни адам келешегі деген жоқ. Ал «ертең» бола қалған күнде де ол онікі емес, артқы ұрпактікі. Және ол ұрпақ үшін біздің ертеңіміз — олардың «бүгіні», «қазірі» болмақ. Сондықтан тек қазір тіршілік етіп, бүгінгі күнмен өмір сүріп, дәл бүгін әрекет ету қажет. Адам, әдетте, Абсурдпен кезіккенше ертеңгі күн мұқтажымен өмір сүреді. Ал Абсурд оның шындыққа, ақиқатқа көзін ашады. Адам өз жан-дүниесіне сәйкес келетін тәртіп нормалары мен әрекеттер жасап, қажет деп тапса дағдылы ортадан кетіп жалғыздықта күн кешуге тиіс (Сартр, Камю, Кафка).

1. **Адамның дүниеге деген жаңа қатынасы** - субъекттің объектіге қатынасының пайда болуы;
2. **Субъективті дүниетаным** - кез келген эстетикалық тәжірибенің негізінде және адамның, индивидуалды қатынастың жатуы;
3. Классикалық өнердегі үйлесімді, қалыпты формаларға демонстративті түрде жаңа формаларды қарсы қою;
4. Модернистердің қазіргі дәуір қайшылықтарын шешу мүмкін еместігі туралы ұстанымы **рухани - адамгершіліктік ақиқаттарды терістеуге әкеліп тіреді;**
5. Жаңаны іздеу, жасау талпыныстары адам болмысының тұтастығы мен үйлесімділігін біртұтас космологиялық жүйе шеңберінде (көркем құралдары арқылы) қайта қалыптастыру жолдарын іздеуге;
Яғни өнер әфсаналық шығармашылық (мифотворчестволық) әдіске қайта оралды: бір кездерде бұл дүниемен үйлесімде болған, жалғандық пен тұлғалық зорлық деген болмаған алғашқы қауымдық өнер және балалар шығармашылығының түрлеріне ден қойды.
6. **өмірдің барлық жақтарын барынша рационалдандыруға ұмтылыс;**
7. **модернистік мәдениеттің құндылықтық біртұтастығы;**
8. **ғылым, мораль, өнер құндылықтарының күнделікті практикадан автономдылығы;**
9. **мәдениеттің рационалистік, универсалистік модель шеңберінде дамуы.**

Қоғамдағы модернизациялық процестер нәтижесінің мәдениет дамуындағы салдары түрліше болды.

Жағымдысы: индивидуалды проектiлердiң iске асуына болып көрмеген мүмкіндіктер жасалды.

Жағымсызы: адам мен қоғамның тарихта болып көрмеген қарсы тұруы басталды. Бұл құбылыс социолог Э.Дюркгейм "аномия" деп атаған топтық құндылықтардың әлсіреуімен түсіндіріледі: дәстүрлі әлеуметтік қауымдастақтардың абстрактылы мегақұрылымдармен алмастырылуы нәтижесінде адам өзін күрделі де бірегей тұлға ретінде қабылдай бастады. Және технологияландырылған, бюрократтандырылған абстрактылы дүниеде өмір сүретін адам мен оның нақты да көптүрлі өмірдің әрбір сәтіне тікелей қатысу, сезіну тілегі арасында қайшылық туды. Теориялық тұрғыда бұл құбылыс өркениет пен мәдениетті қарсы қою және мәдениеттің дағдарысы түрінде карастырылады.

Өнердегі модернистік тенденцияларға:

Импрессионизм

Символизм

Модерн

Экспрессионизм

Нео және постимпрессионизм

Фовизм

Кубизм

Футуризм

ал кейінірек калыптасқан ағымдарға:

абстрактылы өнер

дадаизм

сюрреализм жатады.

Постмодернизм

Постмодернизм (лат. post -"после", "кейін", "соң" және "модернизм") -постструктурализм (постқұрылым) мен деконструктивизмнің синтезі ретінде қазіргі заманғы сананың барлық деңгейлерін көктей өтетін кең ауқымды әлеуметтік ұстанымды бейнелейді.

Постмодернизмнің қайнары - постструктурализм (постқұрылым), сондықтан постмодернизмнің алғашқы өкілдері — француз постструктуралистері болды (Барт, Фуко, Лакан, Делез). Идеялық тұрғыдан постмодернизм 1930-1950 жылдары қалыптаса бастады. Ол кезеңге француз философы Жорж Батайды (1897-1962), постмодернизмнің ізашары ретінде М.М. Бахтинді (1895-1875), "тілдік ойындар" концепциясының авторы ретінде "кейінгі Л.Витгенштейнді" (1889-1951) және Й.Хейзингті (1872-1945), мәдениеттің "ойындық" табиғаты туралы концепцияның авторы ретінде Гуссерль және Хайдеггерді ("өмірлік дүние"туралы ілім), Сартрды ("дүниедегі - болмыс" ілімі), сонымен қатар Ницше, Кант, т.б. жатқызыла алады.

1980-1990 жылдары постмодернист-зерттеушілер қатарына: француз Жак Деррида (1930), "деконструкция философиясының" негізін қалаушы саналатын Жан Бодрийяр (1929), бұрын аналитикалық философияның шеңберінде зерттеу жүргізген америкалық Ричард Рорти (1931), т.б. енді. Постмодернизмнің дами түсуі барысында онда кез-келген философиялық ілімнің өзіндік санасы (өзіндік рефлексиясы) сатысында іске асатын "өз тамырларын" іздеу тенденциясы іске асты.

Қаіргі кезеңде постмодернизм - пәнаралық, халықаралық құбылысқа айналған және Франция мен АҚШ-та кең тараған.

Бұл - бүгінгі күн адамының дүниеге деген жаңа көзқарасы.

Бұл - Гегель диалектикасына, ағартушылыққа, прогресс, коллективизм идеяларына, яғни мәдениет философиясындағы «модернизм» атына ие болғанның бәріне сыни емес қатынастың орнына келген көзқарас болды.

Постмодернизмнің мақсаты - бұған дейінгі мәдениетке тән құбылысты: реализм және ирреализм, формализм және мазмұндылық, «таза» (элитарлы) және бұқаралық өнер сияқты т.б. феномендер бөлінісін жою.

Философиялық тұрғыда "**постмодерн**" термині ХХ ғасырдың ІІ жартысындағы философиялық ой мен мәдениеттің спецификасын белгілеу үшін қолданылады. Постмодерндік философия Жак Лакан, Жак Деррида, Жорж Батай, Жиль Делез, Мишель Фуко, Ролан Барт, Ричард Рорти, т.б.еңбектерінде берілгенмен философиялық сөздіктерде аталған ойшылдардың творчестволары "постмодерн" терминінсіз берілген. Бұл -терминді қолдануда қалыптасқан дәстүрдің жоқтығын білдіреді. Өйткені, Р.Барт, Ж.Лакан, М.Фуконы - француз структурализмінің, ал Р.Рорти-америкалық философияның аналитикалық бағытының өкілдері, Ж.Деррида-деконструкциялық философияны жасаушы ретінде болса, Ж.Батай шығармашылығында сюрреализм, экзистенциализм, структурализм элементтері көптеп кездеседі. Яғни, постмодернизм көптеген интеллектуалды және мәдени ағымдардың - прагматизм, экзистенциализмнен бастап психоанализ, герменевтика, аналитикалық философия және феминизмге дейінгі -ықпалымен қалыптасқанын көрсетеді. Сөйтсе де постмодернистік ой – аталған ағымдардың ешқайсысына толық енбей, олардың "'қырын" ғана жанап өтеді.

постмодернизмдегі мынадай басты принциптер мен құндылықтарды атайды:

1. айқынсыздық - өнердегі постмодернистік шығармалар мен философиялық концепциялардағы принципіалды ұстанымдар ретінде қарастырылатындығы, қолданылатындығы;
2. коллаж (фр.collage - "наклеивание"), яғни берілген шығармаға стилистикалық тұрғыдан жат фрагменттерді ендіріп, өз бетінше монтаж жасап, белгілі бір ұғымға акцент жасау;
3. постмодернизм бүіл канондар мен бедел атаулыны теріске шығарады. Әдебиетте бұл "автордың ажалы" (Р.Барт), яғни автордың оқырманға "әкелік билігі" мен қамқорлығының доғарылуы дегенді біддіреді;
4. постмодернизм "субъекттің өлімін" жария етеді. Дәстүрлі оқырман (тындаушы, т.б.), ой-сезімнің орталығы болудан қалып, өзінің жалған "тереңдігінен" айрылады. Яғни, қазіргі заман адамының автордың терең мәнді идеяларын ойында сақтауға ("қалың кітаптарды" оқуға) уақыты да, мүмкіндігі де жоқ. Оның орнына, болып жатқан оқиғалардың мәніне қатысты сұрақтарға ой боліп, уақыт кетіріп жатпай, жай ғана терезеге көз тастағандай етіп теледидар қарау әлдекайда жеңіл. Және кез-келген сәтте болып ондағы көрсетіліп жатқан сюжеттен ешбір аяксыз қапмағанлық сезімінсіз "шығуға" әрі

5. постмодернизм өзінің ирреализм құқығын - барлығын реалды түрде "көрсету" , бейнелеу, "икондандыру" іске аса бермейтіндігін - қорғайды;
6. әзіл-қалжың, әжуа, ойын мен аллегория, т.б. - постмодернистік ұстанымдардың бірі -әдебиет пен өнердің және жалпы ой творчествосының маңызды қатынасы ретінде қарастырылады;
7. "гибридтену" - өнердегі дағдылы жанрларды бір біріне қосу, араластыру немесе творчестводағы бір жанрдың стилі мен әдістерін екіншісіне көшіру ("глагиаризм");
8. карнавалдандыру - заттар мен құбылыстардың "куанышты релятивтілігі" (салыстырмалылығы, өзара араласуы), "естен тандыратын өмір жолақтары" — яғни, "имманентті (ішкі, еріксіз) күлкіні тудыратын карнавал";
9. "ойынға тең қатысу" құқығы, яғни шығармадағы автордың, оқырманның тындарманың тең "өкілдігі" немесе ондағы тағылымның, ақылгөйліктің болмауы;
10. "творчествоның конструктивтілік сипаты" - мәтіндік сюжеттерді "жинақтауға", "бөлшектеуге" болатындығы - постмодернизмді "техникалық конструктілеумен" жақындата түсетін сипат.

Делездің "үстірт" ұғымы

Делез өзінің "Ницше" (1965) және "Мағынаның логикасы" (1969) атты еңбектерінде постмодернистік фәлсафалаудың және философ-постмодернистің образының өз ерекшелігі болатынын көрсетті. Ол ерекшелік - терең мәнді субстанцияға да, жоғарғы идеяға да жатпайтын автономды үстіртте орналасқан оқиғалар мен мағыналардың тіршілігі болатындығын мойындауда. Дәл осы **үстірт ұғымы (резоме) постмодернистік философиялық сөздіктің басты сипатына айналды.**

Делез пікірінше, философия тарихындағы философ образының екі түрі қалыптасқан: біріншісі Платон бейнесінде, екіншісі - Ф.

Ницше түрінде берілген. Платон мәдениетке Таза Идеялар патшалығына өрлеп бара жатқан философ-жолаушы образын ендірді. Философиялық ой ізденісін таным қозғалысы ретінде анықтайтын жоғарғы принципке қарай бағытталған қозғалыс ретінде қарастырылады. Сондықтан фәлсафалау моральдық тазарумен, аскеттік идеалмен тығыз байланысты болды.

Делез "аскеттік идеал ұзақ уақыт бойы философ үшін тіршілік ету шарты, көрініс беру формасы қызметін атқарды", философ "философ бола алу үшін соған сенуге", дәл осы идеалды уағыздауға мәжбүр болатын деп санаған Ницшенің пікірін толық келтіреді. Даналыққа күштарлықты өз өмірінің басты мақсаты деп жариялаған философтар өмірді ойдың көмегімен Құдірет, Ақиқат, Сұлулық, Игілік, т.б. жоғарғы құндылықтар тұрғысынан талдай бастады. Делез пікірінше жоғарғы құндылықтар - Сократтан кейінгі философтар ғасырлар бойы өздерін ерікті түрде алып жүрген "салмақ пен жүк".

Ницше ақыл-ойдың жоғарғы идеалды құндылықтарының диктатын жокқа шығарған жаңа образ қалыптастырды. Ницшеандық типтегі философтар үшін негізгі бағдар -идеалды мәндер емес - тереңде жасырынған, "тиым салынған" аймақта саяхаттауға бейімділік. Ақыл-ой - өтуге болмайтын шекараларды белгілеп берді, олар: инцест, секс, бейсаналық, инстинктер, түрме, антропофагия (адамжегіштік), т.б.

Ницше өзінің философиясының жеңіске жететіндігіне сенді. Өйткені Ницше философиясында автордың "тиым салынған аймақтағы ұзақ саяхатынан" жинақталған "ұзақ мерзімді тәжірибесі" - творчестволық күш ретінде акыл-ойды емес, инстинкті бекіту тәжірибесі берілген.

Платон мен Сократты сынаған Ницше, Делез пікірінше, бәрібір ежелгі гректер ұсынған фәлсафалау парадигмасы шеңберінен аса алған жоқ: Ницше де гректер сияқты "үстіртті айыптағанымен, оны бар болғаны "жаңа тұрғыдан - тереңдік тұрғысынан іске асырды".

"Платон және Ницше қалыптастырған философтар образының тарихи уақыты өтіп кетті. Бүгінгі күні жаңа, үшінші образ пайда болды" деп санайды Делез. Ол образ - ойды қайта қарастыруға, бағыттауға, бағдарлауға байланысты өзінің толғауларында асқақ Идеяға немесе инстинктер тереңдігіне (және басқа да тиым салынған субстанцияларға) аяқ асты болу тағдыры жоғарғы себептер ретінде Идеяларға ғана емес, олардың ойлар мен денелерге бойлай жасырынған тереңдегі Абсолютті мәндеріне де жазылды.

Үстірттің не екенін толық түсіну үшін Делез оны "бетіне саусақпен жазуға болатын бу басқан әйнекпен" салыстырады.

Философтардың үшінші образы жаңалық емес, деп санайды Делез. Антикалық киниктер мен стоиктер ешбір тереңдік пен шырқау биікті мойындамайтын ой үлгілерін қалдырды. Олар "дүниедегінің барлығы көзге көрінбес поралар арқылы бір-біріне ұсақ бөлшектерімен еніп жатқан" денелердің қосылысы болып табылады.

Және оларды "жақсы-жаман" деп бағалайтын трансцендентті немесе имманентті жоғары билік, мәре жоқ.

Дүниедегінің барлығы тең, сондықтан ешқандай да құлдылықтар иерархиясы жоқ: "жоғарғы" да, "төменгі" де, моральды мен аморальды, шырқау биік те, жиіркенішті төмендік те жоқ. Каннибализм, инцест, антропофагия –бәрі де байсалдылық, ұстамдылық сияқты құбылыстар. Барлығына жол ашық, барлығы мүмкін.

Стоялық ойдың басты қаһарманы, Делез пікірінше, "әрдайым үш сферамен: дозақтық терең шыңырау, жұлдыздық биіктік және жер бетімен қатар қатынастағы" Геракл болып табылады.

Бірақ ал жер бетінде ғана "бейбіткер және саяхатшы", жер бетінде ғана ол "екі қанатта: тереңдіктің дозақтық құбыжықтары мен биіктіктің астралды құбыжықтарына қарсы күреседі. Оның стихиясы - үстірт, ал тереңдік пен биіктік- ол үшін түк те емес - нонсенс. "Үшінші" образды философтар аңыздағы Геракл іспеттес: олар үшін тек үстірт қана құнды, тек үстіртте ғана оған "бу басқан әйнекке" жазғандар ой беретін мағына бар.

"Философ енді үңгірдегі адам немесе платондық жан да емес, - деп сипаттайды философтардың "үшінші" образын Делез.

Олардың фәлсафаларын — платондық идеализмнің, "маниакалды-депрессивті" түрі мен Сократқа дейінгі философияның "шизофрениясын" алмастырған бұрмалау деп атады. Ал жалпы философиялық мәдениетке олар постмодернистер деген атпен енді.

Жоғарғы себептер ретіндегі Идеяларды тақтан құлатып, "үстірт" астындағы тереңдіктің босмәнділігін әшкерелеген постмодернистер болмыстың барлық негіздерін мойындаудан ғана емес, оларды бейнелейтін Құдай, жан, Мен, сыртқы дүние, т.б. ұғымдарды қолданудан бас тартты.

Олар тек локальды жағдайлар мен тәртіпсіздіктерді мойындап, өздерін дін және ғылыммен бір қатардан емес, саясат және өнермен бірлестікте көреді.

Кездейсоқтық анологиясы - постмодернистік фәлсафалаудың

басты мотиві. Бұл бағыттағы ойдың стратегиясын өз кезінде

Ницше және Фрейд анықтағаны белгілі: ештеңеге табынбау,

ештеңеге квази-құдай сияқты қарамау, адамға байланыстының бәрін (тіл, адамдар қауымдастығы, ар-ұят, т.б.) уақыт пен жағдайдың жемісі деп қарау.

Философ-постмодернистер номиналистік мәдениет өкілдері

Номинализм (лат. "nomina"-атау) жекелеген заттар ғана тіршілік

етеді, ал жалпы ұғымдар (универсалиелер) - ойдың жаратқаны және дүниеде оларға ештеңе де сәйкес келмейді, деп санайтын ілім. Бұл ілім ортағасырларда кең тарады (реализммен дау), ал оның бастауы

киник Антисфенге апарып тірейді. Заттар мен сөйлемдердің

арасындағы "жаңа демаркациялық сызықты" ендіргені үшін Делез

дәл осы Антисфенді мақтайды. Сөз бен сөйлемде берілген ой - сөз

бен сөйлемсіз тіршілік етпейді. "Дүниенің ғылыми, философиялық,

діни, саяси сипаттамаларының бірде-бірі — сол дүниенің дәлме-дәл

репрезентациясы бола алмайды". Аталған демаркацияның

(шекараларды белгілеудің) басты мағынасы осындай.

Постмодернистер мұндай оймен келісе отырып, мұндай

репрезентацияның идеясы мағына " атаулыдан жұрдай екенін

тұжырымдайды.

Постмодернистердің номиналистік ұстанымдары антикалық кинизм ғана емес, Ф.Ницше, Ч.Пирс, Э.Сепир және Б.Уорф, М.Фуко, Ф.де Соссюр, т.б. философтар және лингвистер қалыптастырған тіл философиясының ықпалымен қалыптасты.

Философ-постмодернистер номиналистік ұстанымға сүйене отырып рационалистік философияда тұжырымдалған гносеологиялық проблематиканы қабылдаудан бас тартып, ақиқат ұғымын қайта қарастыруда. Мысалы, америкалық философ Р. Рорти өзінің

"Кездейсоқтық. Иррония....."(1968) еңбегінде "ақиқат деген атымен жоқ, ол пікірлеулерге тән", сондықтан "сөйлемдер жоқ жерде ақиқат та жоқ" деп жариялайды. Дүние сөйлемейді. Өзіміз жасап алған тілде өзіміз ғана сөйлейміз. Тілдік мәтіндер - тілдік мәтіндерге ғана қатысты (және осылай шексіз жалғаса береді). Олардың тілден тысқары ешқандай (құдіретті немесе табиғи) тірегі жоқ. Мәтіндер тілдік ойынға ендірілген және сондықтан олардың нағыз, "ақиқат" мағынасы туралы айту мүмкін емес. Осылайша ақиқатты іздеу талпыныстарының барлығы сәтсіздікке душар болмақ.

"Ақиқат - бұл реалдылыққа сәйкестік" деген дәстүрлі пікірді Рорти "жауыр болып құнсызданған метафора" деп атайды. Мәселе, Рорти пікірінше, ақиқат мазмұнының қандай да бір сөздегі пікірлеулерде қалыптасатындығында. Бірақ бұл жерде тілдің реалдылыққа сәйкестігі және заттар мен процестердің объективті мазмұнын дәлме-дәл бере білу мүмкіндіктері туралы сұрақ анықталмай отыр. Рорти бұл сұраққа теріс жауап бере отырып, ақиқаттың ашылмайтындығын, олар сөйлеу мен мәтіндер жазу процесінде жасалатындығын жариялады және философ-аналитиктердің "тек сөйлемдер ғана ақиқат бола алады" деген пікірін қостайды.

Философиялық постмодерн гносеологиялық және эпистемиологиялық релятивизмді жақтайды. Оның негізгі принциптері мынадай: объективті дүние - иллюзия; ақиқат біртекті емес, көптүрлі; білім алу дегеніміз - сөздікті шексіз парақтау процесі; шын, нағыз дүние бастапқыдан берілмейді, ол - себебін түсіндіру мүмкін емес адам тілектері мен қалауларының әсер-ықпалы нәтижесінде қалыптасады. Демек алдын-ала айту және бақылау мүмкін емес

Реалдылық конструкциялары кім канша калағанынша көп бола алады, бірақ олардың ешқайсысы да соңғы ақиқатқа жатпайды. Адам танымы дүниені бейнелемейді - бар болғаны түсіндіреді және сол түсіндірмелердің ешқайсысы басқаларынан артық емес.

Постмодернис-философтар болмысты барлық өзгерістер түсіндірілетін және шығарылатын абсолютті, өзгеріссіз нәрсе деп түсінуден бас тартады. Антикалық дәстүрден бастау алатын қандай да бір бастапқы абсолютті болмысты тану, сезіну дәстүрін постмодернистер «тілдік ойындардағы нәтижесіз жаттығулар» деп атады, және болмысты қалыптасу, өзгеру идеясы ретінде қарастырды: өмір - қуаныш пен қайғы сезімі қатар жүретін жалындау. Қалыптасу үстіндегі болмыс - мәңгі жаратып мәңгі жоятын және бұл процесс барысында ешбір заңға бағынбайтын Гераклиттің оты.

Қалыптасу үстіндегі болмыс идеясын А.Бергсон, М.Мерло-Понти, М.Фуко, Ж.Делез, Ж. Батай. т.б. негіздеді

үстінде болуға тиіс. Мұндай ой дәстүрлі логикалық және грамматикалық нормалар мен қағидалар мойындамайтын айрықша тіл арқылы ғана бейнелене алады. Сондықтан философ-постмодернистердің мәтіндері "классикалық" философия рухында тәрбиеленген оқырманға үйреншікті емес.

Философиялық мәтіндерді әдеби, поэтикалық, діни, т.б. текстерден бөліп тұратын шекаралардың шайылып, жуылғанын Ф.Ницше, С.Кьеркегор, Ф.Кафка, Ж.Деррида, Ж.Батай, т.б. еңбектерінен көруге болады. Өзінің ережелерін ойлауға мойындататын логика мен грамматика ойды бұрмалайды деп санайды постмодернистер. Ал логика мен грамматиканың үстемдігі жоқ, қалыптасу үстіндегі ой - анархияның, ойын мен кездейсоқтықтың, айқынсыздық пен белгісіздіктің стихиясындағы қозғалысымен сипатталады.

Осылайша, философия - әдебиет түріне айналып, философиялық әдістің мәні – лингвистикалық тәртіптің жаңа үлгісін жасауға ойысты (Р.Порти).

Постмодернизмнің тарихи мәні

Модернист-философтар Құдайға, ғылымға, ақиқатқа, адамға және оның рухани қабілеттеріне тәуелсіз дүниетанымды тұжырымдады. Олар қандай да болмасын жалған құдірет, жалған құдай атаулыдан көңіл қалудан тұратын сенімсіздікті интеллектуалдық тұрғыдан тұжырымдады, адамның қандай да бір нәрсеге табынуының мағынасыздығы туралы шешімге келді.

Тілден бастап, қауымдастық формаларына дейінгілердің барлығының болмыстық негізінен айырылатын өмірсалтты ұғынып, барлығының уақыт пен жағдайдың жемісі екенін жариялаған постмодернистер дүниені құдіретсіздендіруді ("раз - божествование мира", Р.Рорти) көздейтін интеллектуалды мәдениетті қалыптастырды. Дүниетанымның сенімді тұғырының жоқтығы туралы постмодернистік қорытындылар "байланыссыздық шегіндегі плюрализмге", "шексіз релятивизм және экзистенциалдық шектілік алдындағы" әкеліп тіреді (Р.Тарнас).

Тарихи мәні. Тұтас алғанда, постмодернизм ең алдымен философияда: мыңжылдықтар тоғысындағы қоғамда құндылықтардың түпкілікті қайта саралануы іске асып жатқандығына назар аударып, билік пен зорлық идеологиясын терістеп, теңқұқылы сұхбат, өзара келісім және шешімді бірлесе отырып іздеу мен плюрализмді жақтап пікір білдірді. Сөйте отырып жаңа құндылықтар дүниесіндегі мұндай келісім - келіспеушілік пен келісімсіздіктің болуын мойындау мен қабылдауға негізделетіндігін баса көрсетті.

Постмодернизм құбылысы қалай бағаланды?

Постмодернизмнің отаны Франциядағы біршама философтар мен жазушылар "тек снобизм арқасында ғана табысқа жеткен" "интеллектуалдық тұрғыдан мәнсіз" "моральдық тұрғыдан қауіпті" "вербалды софизм", "басқа адамдар да әдебиет туралы тек Каббаланың, Бескітап немесе Нострадамустың көзқарастары тұрғысынан толғайды деп ойлайтын тоғышарлар" деп сипаттайды. Қазіргі заманғы мәдениет өкілдерінің бірлері оны "'жаңа мәдениет пен дүниетанымға көшу" (Р.Тарнас) деп атаса, енді бірі "келешегі өміршең емес, босмәнді ойын" (А.Солженицын) деп атады. Ал Марбург слависі М.Хагемайердің пікірінше, тарихи аллюзияларды күле отырып қолданып, тиым атаулыны жоққа шығарып, барлығын ойын құйынында араластырып жіберген постмодернизмнің орнына "метафизиканың, иерархиялардың және Абсолюттің уақыты келеді".

*Назарларыңызға
рахмет*